

ORTA GELİR TUZAĞINI AÇIKLAYAN TEORİK VE AMPİRİK YAKLAŞIMLAR¹

Fatma ÜNLÜ*

Rıfat YILDIZ**

ÖZ

Son yıllarda yapılan araştırmalar orta gelirli ülkelerin aynı gelir grubunda uzun yıllar kalarak bir üst gelir grubuna çıkamadığını göstermiştir. Orta gelirli ülkelerin karşı karşıya kaldığı bu sorun orta gelir tuzağı kavramını gündeme getirmiştir. Bu ülkelerin tuzağa yakalanmamak ya da tuzaktan çıkmak için hangi faktörlere odaklanması gerektiği düşüncesinden hareketle literatürde pek çok yaklaşım geliştirilmiştir. Dolayısıyla bu çalışmanın amacı; orta gelir tuzağını açıklayan teorik ve ampirik yaklaşımların detaylı bir şekilde ortaya konulmasına katkıda bulunmaktır. Orta gelir tuzağı olgusu arz yönlü, talep yönlü, ekonomik gelişme evreleri, eşitsizlik, politik iktisat, büyümede yavaşlama ve diğer yaklaşımlar olmak üzere yedi başlıkta toplanmıştır. Söz konusu yaklaşımlardan yola çıkarak orta gelir tuzağı olgusunun yapısal bir sorundan kaynaklandığı ve bu sorunun aşılmasında bütüncül bir yaklaşımla hareket edilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmaktadır.

Anahtar Kavramlar: Orta Gelir Tuzağı, Büyümede Yavaşlama, Ekonomik Gelişme.

THEORETICAL AND EMPIRICAL APPROACHES EXPLAINING THE MIDDLE INCOME TRAP

ABSTRACT

Studies published in recent years indicated that middle-income countries stay for many years at the same income group, cannot ascend to upper income group. This problem that middle-income countries faced with has brought the middle-income trap concept up to the agenda. Many approaches have been developed in the literature in the light of which factors these countries should focus to avoid or exit from the trap. Therefore, aim of the this study is to contribute to explaining theoretical and empirical approaches explaining the middle income trap in detail. The phenomenon of middle income trap have been gathered to seven groups, demand side, economic development cycles, inequality, political economy, growth slowdown and other approaches. Based upon the aforementioned approaches, it is concluded that the phenomenon of middle income trap is generated from a structural issue and that a comprehensive approach should be taken to overcome this problem.

Keywords: Middle Income Trap, Growth Slowdowns, Economic Development.

---

¹ Bu çalışma "Orta Gelir Tuzağı ve Yenilik: Teori ve Uygulama" adlı doktora tezinden türetilmiştir.

* Arş. Gör. Dr., Erciyes Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü.

** Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü.

Makalenin kabul tarihi: Nisan 2017.

GİRİŞ

Orta gelir tuzağı kavramı literatürde ilk kez Dünya Bankası tarafından 2007 yılında yayınlanan “*Bir Asya Rönesansı: Ekonomik Büyüme İçin Fikirler*” adlı raporda arz yönlü bir yaklaşımla ele alınmıştır. Sonrasında çeşitli yazarlar tarafından hem benzer hem de farklı bakış açıları ile değerlendirilmiştir.

Orta gelir tuzağına yakalanan ülkeler, hem ücretlerin nispeten düşük olduğu düşük-gelirli ülkelere karşı sanayi ürünlerindeki karşılaştırmalı avantajını kaybetmekte, hem de inovasyon temelli büyüyen ve yüksek katma değerli ürünler üretip ihraç eden yüksek-gelirli ülkeler ile rekabet edememektedir. Çünkü düşük gelirli ülkeler, yurtdışından transfer edilen basit teknolojiler ve ucuz işgücü ile emek-yoğun ürünlerin üretildiği bir ekonomik yapıya sahiptir. Bununla birlikte kentleşme olgusunun artması tarım sektöründen sanayi ve hizmetler sektörüne işgücü transferine yol açar ve sermaye, yol açtığı yüksek karlar nedeniyle talebi artan bir üretim faktörü haline gelir. Sermayenin artan karlılığı, işgücü ve doğal kaynakların bolluğuna dayanan üretim yapısı ülkeleri orta gelir seviyesine taşır. Bir başka deyişle, ucuz işgücü ile ürettikleri ürünleri küresel piyasalarda satarak rekabet avantajı sağlayan bu ülkeler gelirlerini artırırlar. Gelir artışı, emek ve sermayenin düşük verimlilikteki tarım sektöründen, nispeten yüksek verimliliğe sahip imalat sanayine kaymasına ve üretkenliğin artmasına yol açar. Ancak, eski teknolojilerin kullanılmaya devam edilmesi, sermayenin getirisinin azalması ve verimliliği esas alan üretim yapılarına geçişin sağlanamaması durumunda yüksek büyüme hızlarının sürdürülebilirliği hususunda sorun yaşanmaktadır. Orta gelirli ülkelerin karşı karşıya kaldığı söz konusu bu süreç, orta gelir tuzağı olarak adlandırılmaktadır.

Orta gelirli ülkelerin tuzağına yakalanmamak ya da tuzaktan çıkmak için beşeri sermaye ve yenilik başta olmak üzere yapısal faktörlere odaklanması gerektiği düşüncesi, teorik ve ampirik literatür tarafından desteklenmektedir. Literatürde orta gelir tuzağını açıklayan söz konusu faktörleri ele alan yaklaşımları bütünüyle kapsayan ve sınıflandıran herhangi bir çalışmanın bulunmaması bu çalışmanın çıkış noktasını oluşturmuştur. Buradan hareketle, çalışmanın amacı; orta gelir tuzağını açıklayan teorik ve ampirik yaklaşımların detaylı bir şekilde ortaya konulmasına katkıda bulunmaktır.

Çalışmada orta gelir tuzağını ele alan yaklaşımlar, konunun dayandığı temel kriterler çerçevesinde sınıflandırılmıştır. Söz konusu yaklaşımlar sınıflandırılırken kavramsal ve teorik açıklamalara yer verilmiştir. Orta gelir tuzağını ele alan bu yaklaşımlar; arz yönlü yaklaşım, talep yönlü yaklaşım, eşitsizlik yaklaşımı, ekonomik gelişme evreleri yaklaşımı, politik iktisat yaklaşımı, büyümede yavaşlama yaklaşımı ve diğer yaklaşımlar (eşik değer yaklaşımı ve yakalama endeksi yaklaşımı) şeklinde yedi kategoride toplanmıştır.

I. ARZ YÖNLÜ YAKLAŞIMLAR

Orta gelir tuzağı kavramı, literatürde ilk kullanıldığında arz yönlü bir yaklaşım ile ele alınmıştır. Sonrasında Gill ve Kharas (2007) tarafından geliştirilen bu yaklaşım Kharas ve Kohli (2011) ve Cai (2012) tarafından benzer bakış açısıyla yeniden değerlendirilmiştir. Arz yönlü yaklaşımların temelinde, orta gelirli

ülkelerin büyüme politikalarında Ar-Ge'ye veya teknolojik faaliyetlere yeterince önem vermedikleri için başarısız oldukları, bu ülkelerin tuzağa yakalanmamak ya da tuzaktan kurtulmak için teknolojik yenilik oranlarını artırmaları yani Ar-Ge'ye yönelmeleri gerektiği düşüncesi hakimdir. Bir başka deyişle; arz yönlü yaklaşımlar üretimdeki verimlilik artışlarının Ar-Ge ve beşeri sermaye yoluyla sağlanabileceğini ileri sürerek eğitim ve teknoloji politikalarını ön plana çıkarmaktadır.

Dünya Bankasına (2007) göre; orta gelir tuzağı, orta gelirli ülkelerin uzun süre bu gelir seviyesinde kalarak bir üst gelir düzeyine geçememesidir. Bir başka deyişle, orta gelir tuzağına yakalanan ülkeler, hem ücretlerin nispeten düşük olduğu düşük-gelirli ülkelere karşı sanayi ürünlerindeki karşılaştırmalı avantajını kaybetmekte, hem de inovasyon temelli büyüyen ve yüksek katma değerli ürünler üretilen yüksek-gelirli ülkeler ile rekabet edememektedir (Gill, Kharas, 2007: 4-5).

Yazarlar, orta gelirli ülkelerin gerçekleştirilmesi gereken üç temel dönüşümü Doğu Asya ülkeleri örneğinden hareketle şu şekilde sıralamıştır (Gill, Kharas, 2007: 69):

- Üretimde çeşitlendirme yerine uzmanlaşmaya geçişin sağlanması,
- Yeniliği ön plana çıkaran yatırımlara önem verilmesi,
- Eğitim sisteminin yeni ürün ve süreçleri şekillendirecek nitelikte işgücünü yetiştirmesini sağlayacak şekilde yeniden düzenlenmesi.

Kharas ve Kohli (2011), düzenli olarak büyüyen bir ekonomide kişi başına düşen gelirin sürekli olarak yüksek gelir düzeyine doğru arttığını, bazı orta gelirli ülkelerde ise bu büyüme paterninin takip edilemeyerek ülkelerin düşük gelir seviyesinde sıkışıp kaldığını ve büyümenin azaldığını ya da sürekli kendi etrafında döndüğünü ifade etmişlerdir. Başka bir deyişle; ülkeler düşük maliyetli kaynağa dayalı büyüme yapısından verimliliğe dayalı büyüme yapısına geçişi sağlayamamaktadır.

İşgücünün düşük verimlilikteki faaliyetlerden yüksek verimlilikteki faaliyetlere geçişinin sağlanması ekonomik büyümeye ivme kazandırır. Şöyle ki düşük gelirli ülkelerde tarım sektöründe istihdam eden işgücü arz fazlası sanayi sektöründeki yüksek ücretli işlere kanalize oldukça ekonomik büyüme hızlanır. Kentlerdeki verimlilik üretim faktörlerinin ve nüfusun bu alanlarda yığılmasından dolayı kırsal kesimlere nazaran daha fazladır ve hızlı büyüyen düşük gelirli ülkelerde daima hızlı kentleşme süreci görülür. Diğer taraftan, kadınların işgücüne katılımı da bu büyüme sürecine katkı sağlar. Düşük gelirli ülkelere büyüme süreci üretimdeki çeşitlendirme sebebiyle hızlanır. İç talebi karşılamak için üretim kapasitesini artırmaya ihtiyaç duyan bu ülkeler, yeterli tasarrufa sahipse ya da borçlanabiliyorsa ekonomik altyapı için gereken sermaye birikimi artar. Hükümet, toplumun kaynaklarını uygun alanlara etkin bir şekilde yönlendirir. Genel olarak bakıldığında, düşük gelirli ülkelere ekonomik büyüme temelde arz yönlüdür (Kharas, Kohli, 2011: 284-285).

Kharas ve Kohli'ye (2011: 286-288) göre, orta gelirli ülkelerin tuzaktan kaçınmak için üç temel dönüşümü gerçekleştirmesi gerekmektedir:

- i) *Uzmanlaşma*, kaynakların düşük verimliliğe sahip alanlardan yüksek verimliliğe sahip alanlara aktarılmasına imkan sağlar. Orta gelirli Asya ülkelerinin ölçek ekonomilerinden faydalanmasına, yüksek ücretlere bağlı olarak ortaya çıkan maliyet dezavantajının giderilmesine ve Doğu Asya'da devletin öncülük ettiği ve uzmanlaşmaya imkan veren coğrafi yığılma alanlarının oluşturulmasına neden olmuştur.
- ii) *Toplam faktör verimliliğine dayalı büyüme* açısından yeni teknolojiyi üretme ve kullanma becerisine sahip işgücünün yetiştirilmesi ve inovasyonun sermaye birikimine dönüştürülmesi süreci devlet tarafından iyi yönetilmelidir. Orta gelirli ülkelerde bireyler ve firmalar inovasyon faaliyetinde bulunurken sık sık engellerle (modası geçmiş ve genellikle belirli kredi kurumlarının himayesindeki yasal düzenlemeler, büyük firmaların sektördeki baskınlığı, piyasaya giriş-çıkışların önündeki yüksek engeller) karşılaşır. Diğer taraftan; üniversiteler ve araştırma kurumları iş dünyası ile bilgi işçileri arasında iletişim kurma konusunda yeterli teşvik mekanizmasına sahip değildir.
- iii) *Gücün ve kurumların ademi merkezileştirilmesi* arasında dengenin kurulması da orta gelirli ülkeler için önemlidir. Gücün ademi merkezileşmesi, kurumların ademi merkezileşmesi daha hızlı gerçekleşmektedir. Japonya ve Güney Kore'de her iki süreç de başarılı bir şekilde gerçekleşmiştir. Orta gelir tuzağından çıkmak için bu dönüşümleri gerçekleştirecek güçlü bir irade ve kurumsal kapasite gereklidir.

Sonuç olarak, orta gelir tuzağını açıklayan arz yönlü yaklaşımların temelinde verimlilik artışlarını sağlayan Ar-Ge politikaları, Ar-Ge'nin temelindeki beşeri sermayenin oluşumuna yönelik eğitim politikası ve politik irade yatmaktadır. Orta gelirli ülkelerin düşük gelirli ülkeler ve yüksek gelirli ülkeler ile rekabet etmesini engelleyen üretim odaklı sorunlara çözüm getirilmesi ve eski ekonomi politikalarını revize ederek kurumsal ve politik unsurları da sürece dahil etmeleri gerekmektedir.

II. TALEP YÖNLÜ YAKLAŞIM

M. Mert (2014), orta gelir tuzağının arz boyutunun yanı sıra talep boyutuyla da incelenmesi gerektiğini ileri sürerek iç talebin, hanehalkı harcamalarının ve yatırım harcamalarının orta gelir tuzağından kaçınmadaki rolünü araştırmıştır.

Yazar, orta gelir tuzağının esas itibariyle arz boyutuyla ele alınmış bir kavram olduğuna dikkat çekerek neden talep yönlü bir yaklaşımla ele alınmasının gerektiğini şu şekilde ifade etmiştir (Mert, 2014: 94): Arz yönlü yaklaşımlara göre, orta gelirli ülkeler büyüme patikaları boyunca izledikleri stratejilerde Ar-Ge'ye veya teknolojik faaliyetlere yeterince önem vermedikleri için tuzağa yakalanmaktadır. Ancak tuzaktan kurtulan ya da tuzağa yakalanmadan yüksek gelirli ülkeler grubuna dahil olabilen ülkelerde teknolojik yeniliklerin oranı oldukça

yüksektir. Ülkelerin Ar-Ge faaliyetlerini teşvik edecek unsurlardan birisi de talep koşullarıdır. Bir ekonomide talebin değişeceğine dair beklenti oluşması halinde, üreticilerin ürüne ya da üretim yöntemine ilişkin yeni arayış içine girme olasılıkları artar. Benzer şekilde, piyasada henüz mevcut olmayan ancak ihtiyaçlar dikkate alınarak üretilecek yeni mallar için talep koşullarının ortaya çıkması ya da çıkarılması gerekecektir. Dolayısıyla, talep koşullarının dikkate alınması ancak büyümeye talep yönlü bir yaklaşım ile mümkündür.

Yazar çalışmasının temel çıkış noktasını “çıktı büyümesi, yurt içi talebin ve net dış talebin bir fonksiyonudur” şeklindeki teorik dayanaktan hareketle oluşturmuştur. Hasıla büyüme oranına iç ve dış talebin katkısını ayırtırmak için gayrisafi yurtiçi hasılanın; tüketim harcamaları, yatırım harcamaları, kamu alımları ve net ihracat toplamına eşit olduğunu kabul etmiştir. Hesaplamalarında lider ülke kavramını dikkate almıştır. Bunun temel nedeni; orta gelir tuzağında genel kabul gören bir uygulama olmasıdır. Bu nedenle; lider ülke olarak ABD'nin verileri kullanılmıştır.

Orta gelir tuzağını talep yönlü yaklaşım ile açıklamak için yazar oluşturduğu yöntem² (Mert, 2014: 96-98) sonucunda; ABD'ye göre hesaplanmış kişi başına gayrisafi yurtiçi hasıla büyüme oranının, ABD'ye göre hesaplanmış kişi başına nihai tüketim harcamasının katkısının, ABD'ye göre hesaplanmış kişi başına gayrisafi sermaye oluşumunun (yatırım harcamalarının) katkısının, ABD'ye göre hesaplanmış kişi başına mal ve hizmet ihracatının katkısının ve ABD'ye göre hesaplanmış kişi başına mal ve hizmet ithalatının katkısının aritmetik ortalamasını hesaplamıştır.

Mert (2014), geliştirmiş olduğu yöntem çerçevesinde şu bulgulara ulaşmıştır: ABD'ye kıyasla hızla büyüyen ve orta gelir tuzağından kurtulmuş ülkelerde (Hong Kong, Tayvan ve Güney Kore) iç talebin büyümeye katkısı net dış talebin büyümeye katkısından daha yüksektir. Bu ülkelerde iç talebin sürüklediği bir büyümeden bahsedilebilir. ABD'den ıraksayan Arjantin, Meksika, Peru ve Venezuela'da negatif büyümeye iç talebin katkı sağladığı yani iç talepteki azalmanın büyümeyi negatif yönde etkilediği söylenebilir. ABD'ye nispeten yavaş da olsa yakınsayan orta gelir tuzağındaki ülkelerde (Brezilya, Kolombiya, Uruguay) büyümeye net dış talebin katkısı iç talebin katkısından daha yüksektir. Bu ülkelerde büyüme yavaşlamasının nedeni ise iç talebin katkısının azalması olarak görülebilir. ABD'ye kıyasla ortalama %0,52 hızla büyüyen Türkiye'de büyümeye iç talebin katkısı net dış talebin katkısından daha yüksek olmuştur. Buna göre, Türkiye de iç talebin büyümeyi sürüklediği ülkelere dahil edilebilir.

Orta gelir tuzağını geleneksel arz yönlü yaklaşımlardan farklı bir boyutta ele alan bu yaklaşım, orta gelir tuzağına talep yönlü yaklaşım olarak adlandırılmıştır. Yaklaşım, esas itibarıyla, orta gelir tuzağı açıklamalarında arz yönlü yaklaşımları benimsemekle birlikte talep boyutunun da göz ardı edilmemesi gerektiğine dikkat çekmiştir. Elde edilen sonuçlar itibarıyla çeşitli çıkarımlar yapılmış

² Ayrıntılı bilgi için Mert (2014) bakılabilir. Yazar 1970-2010 dönemi için Türkiye'nin de aralarında bulunduğu 15 ülke için UNCTAD verileri (2005 yılı fiyatlarıyla, milyon \$ cinsinden) kullanarak hesaplama yapmıştır.

olmasına rağmen istisnai durumların varlığı genellemelere ulaşılması konusunda ihtiyatlı davranılmasını gerektirmektedir.

III. GELİR EŞİTSİZLİĞİ YAKLAŞIMI

Ekonomik büyüme ve gelir eşitsizliği arasındaki ilişkiyi ortaya koyan Kuznets eğrisi yaklaşımı, orta gelir tuzağının eşitsizlik boyutunun açıklanmasında kullanılmaktadır. Nitekim Cai (2012), Egawa (2013), Berliner (2013), Lee ve Li (2014) ve Islam (2015) orta gelir tuzağının teorik temellerinin açıklanmasında Kuznets eğrisi yaklaşımının³ kullanılabileceğini ileri sürer. Orta gelir tuzağı ile gelir eşitsizliği arasındaki ilişki eşitsizlik tuzağı kavramı ile açıklanmaya çalışılmakta ve Nurkse'nin kısır döngü modeline benzer bir yaklaşımla ele alınmaktadır.

A. EGAWA'NIN YAKLAŞIMI

Orta gelir tuzağı ve gelir eşitsizliği arasındaki ilişki, Kuznets hipotezi çerçevesinde kapsamlı bir şekilde Egawa (2013) tarafından ele alınmıştır. Gelir eşitsizliğinin orta gelir tuzağına yol açıp açmadığı konusundaki tartışmalar iki açıdan ele alınabilir. *Birincisi*; orta gelir tuzağı ve gelir eşitsizliği arasındaki ilişkinin yönü ile ilgilidir. Buna göre, gelir dağılımının bozulması toplumsal huzursuzluğa yol açarak ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyebilir. Ancak, tek başına gelir dağılımı adaletsizliği ekonomik büyümedeki durgunluğun sebebi değildir. *İkincisi*; gelir eşitsizliğinin orta gelir tuzağına yol açıp açmadığının tespiti ile ilgilidir. Bunun için öncelikle orta gelir seviyesine ulaşan bir ülke için eşitsizliğin çözülmesi gereken bir problem olduğunun ve gelir eşitsizliğinin orta ve uzun vadede ekonomik büyümeye nasıl zarar verdiğinin analiz edilmesi gerekir. Egawa (2013) bu analizler için Kuznets hipotezinin kullanılabileceğini ifade etmiştir.

Yazar, konuyu Asya'daki orta gelirli ülkeler açısından ele almıştır. Ona göre, Asya'daki orta gelirli ülkelerin çoğunun gelir dağılımlarını iyileştirme konusundaki başarısızlıkları, ekonomik yapısal değişim için orta vadeli planlarında gelir dağılımını iyileştirme konusuna yeterince önem vermemelerinden kaynaklanmaktadır (Egawa, 2013: 5). Egawa (2013), üç orta gelirli Asya ülkesinin (Çin, Malezya ve Tayland) verilerini kullanarak öncelikle Kuznets hipotezini test etmiştir. Yatay eksen de kişi başına düşen gelir, dikey eksen de ise $S5/S1^4$ oranı yer almıştır. Analiz sonuçlarına göre; ters-U şekli kişi başına düşen gelir 3.836\$ olduğunda yani düşük orta gelir seviyesinde çizilebilmektedir.

Egawa (2013), gelir eşitsizliğinin orta gelirli ülkeler için ekonomik büyüme açısından sorun teşkil edip etmediğinin Kuznets hipotezi ile analiz edilebileceğini ileri sürmüştür. Buna göre, ekonomik gelişmenin ilk aşamalarında gelir dağı-

³ Simon Kuznets 1955 yılında yayınladığı "Economic Growth and Income Inequality" adlı çalışmasında ekonomik büyüme ve gelir eşitsizliği arasındaki ilişkiyi ele almıştır. Kuznets'in yaklaşımının temel düşüncesi; ekonomik büyüme ile gelir eşitsizliği arasında ters-U şeklinde bir ilişkinin olduğu şeklindedir. Yani, ekonomik büyüme arttıkça gelir eşitsizliği de artacak, ancak ekonomik büyümenin belli bir noktadan sonra büyüme artışları gelir eşitsizliğini azaltıcı etki yapacaktır.

⁴ Bu oran, nüfusun en yüksek gelire sahip %20'lik kısmının, en düşük gelire sahip %20'ye oranlaması sonucu elde edilmektedir. IMF, bu oranı 2000-2010 dönemi için yıllık bazda hesaplamıştır.

lımının bozulması ekonomik büyümeyi artırır ancak zamanla ekonomik büyümeyi azaltır. Bu yüzden, gelir eşitsizliğini ölçen katsayılar şu şekildedir:

$\gamma = \alpha / (KBDG) - \beta$ ($\alpha > \beta > 0$). Kişi başına düşen gelir arttıkça γ katsayısı daha düşük olur ve kişi başına düşen gelir α / β 'ye eşit olduğunda γ sıfırdır. Bu noktadan sonra kişi başına düşen gelir artarsa γ negatif olacaktır.

Yazar, çalışmasında yatay kesit regresyon modeli kullanarak üç orta gelirli Asya ülkesinin kişi başına düşen gelirlerini etkileyen faktörleri belirlemeye çalışmıştır. Çalışmada; eşitsizliğin göstergesi olarak S5/S1 oranı, Gini katsayısı, kentleşme, ilköğretimde okullaşma oranı, ortaöğretimde okullaşma oranı, yaşam beklentisi, çalışma çağındaki nüfus, ihraç mallarında yüksek teknolojili malların payı ve politik karar verme göstergeleri kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre; Gini katsayısındaki bir artış (satınalma gücü paritesine göre) kişi başına düşen gelir 5.650\$'ı aşınca büyüme oranını azaltmaktadır. Malezya, Tayland ve Çin bu gelir seviyesinin 1992, 2003 ve 2007 yıllarında aşmıştır. Kişi başına düşen gelir 13.073\$'ı aşınca ise Gini katsayısındaki bir artış, büyüme oranını negatif etkilemektedir.

Büyüme oranları, ortalama büyüme oranının altına düştüğü zaman ülkenin orta gelir tuzağına düşme olasılığı gündeme gelir. Yazar buradan hareketle ilgili ülkeler için duyarlılık analizi gerçekleştirmiştir. Bu analizde, ortalama büyüme oranının altına düşen tahmin değerleri için kritik değerler hesaplanmıştır. Tahmini ve kritik değerler ilgili ülkelerin 2012 yılı kişi başına düşen gelir verileri kullanılarak elde edilmiştir. Söz konusu üç ülkenin tahmini büyüme değerleri eşitsizlik göstergesi olarak Gini katsayısı kullanıldığında gerçek büyüme oranından düşük, ancak S5/S1 oranı kullanıldığında daha yüksek çıkmıştır. Özetle Egawa'nın çalışması, gelir eşitsizliğinin orta gelirli ülkeler açısından sorun oluşturduğunu ve orta gelir tuzağı ile ilişkili olduğunu göstermektedir.

Egawa'ya (2013: 15-18) göre, orta gelir tuzağından çıkışta gelir eşitsizliğinin azaltılması etkili bir yol olarak görülmektedir. Yazar, gelir eşitsizliğinin azaltılması yoluyla orta gelir tuzağından nasıl çıkılabileceğini kırsal ve kent arasındaki gelir farklılıklarının azaltılması, düşük gelirli bireylerin desteklenmesi, yüksek gelirlilerden düşük gelirlilere transfer, zorunlu ve gönüllü eğitim ve ilave bütçe desteği gibi belli başlı politika alanlarını dikkate alarak önerilerde bulunmuştur.

B. EŞİTSİZLİK TUZAĞI YAKLAŞIMI

Islam (2015), orta gelir tuzağı ve gelir eşitsizliği arasındaki ilişkiyi geliştirmiş olduğu “*eşitsizlik tuzağı*” kavramı ile açıklamaya çalışmıştır. Bununla birlikte, sermaye eşitsizliği tuzağı kavramını ve gelir eşitsizliğinin orta gelir tuzağına yol açma nedenlerini Çin örneği kapsamında değerlendirmiştir.

Gelir eşitsizliği özellikle orta gelirli ülkelerin yüksek gelirli ülke konumuna geçişinde sorun oluşturmaktadır (Berliner, 2013; Islam, 2015). Berliner (2013), Kuznets eğrisi yaklaşımından hareketle eşitsizliğin, orta gelir düzeyine ulaşılan ekonomik gelişme evresinde zirve yaptığını iddia etmiştir. Ona göre, düşük orta gelir aşamasında ekonomik büyümenin eşitsizliği artan oranda tetiklemesi bek-

lenmez. Çünkü ekonomik büyümeyi artırmak için gelir eşitsizliğinin sorun teşkil etmeyeceği düşüncesine sahip olan hükümetler, gelir eşitsizliğinin ekonomik büyümenin ileri aşamalarında sorun oluşturmasına zemin hazırlayabilir. Yazar, ayrıca yüksek eşitsizliğin kaynaklara erişimdeki eşit olmayan durumlar ile ilgili olduğunu ve eşitsizliğin etnik, yerel ve ailevi nedenlerden kaynaklanabileceğini ifade etmiştir. Ona göre, bu tür eşitsizlikler gelir eşitsizliğinin toplumsal toleransında negatif etkiler oluşturabilmektedir.

Gelir eşitsizliğinin ekonomik büyüme üzerindeki olumsuzluk etkilerinin açıklanmasında kredi kısıtlamaları ve yatırımların bölünmezliğine vurgu yapılmaktadır. Nitekim kredi kısıtlamaları altında eşitsizlik, bireylerin yatırım yapma isteğini azaltarak ekonomik büyümeyi olumsuz etkiler. Bu süreçte yatırımların bölünmezliği de katkıda bulunur. Şöyle ki küçük yatırımlar kredi kısıtlamalarının yarattığı olumsuz etkilerin üstesinden gelinmesinde çok fazla yardım edemez (Islam, 2015: 5). Benzer şekilde Lee ve Li (2014: 377) de gelir eşitsizliğinin artmasının kaynakların yeniden dağılımının yapılması yönündeki talepleri artıracağına ve yatırım teşviklerini azaltacağına dikkat çeker. Özellikle tam rekabet koşullarının hakim olmadığı sermaye piyasalarındaki eşitsizlik, fiziksel ve beşeri sermaye birikimi açısından sorun oluşturur. Çünkü, bu piyasalardaki eşitsizlik, daha çok bireyin daha fazla kredi kısıtlamasına tabi olması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla bu durum; gelir dağılımının gittikçe kötüleşmesine, sosyopolitik istikrarsızlığın artmasına ve yatırımların azalmasına yol açar.

Islam (2015); Kharas ve Kohli'nin (2011) yaklaşımını kullanarak eşitsizlik ve orta gelir tuzağı arasındaki ilişkiyi (Yüksek Eşitsizlik → Teknolojik Ürünler İçin İç Piyasanın Sınırlı Olması → İç Piyasayı Kullanarak Ürün Geliştirme Olanağının Sınırlı Olması → Küresel Piyasalarda Başarısızlık → Orta Gelir Tuzağı) açıklamıştır. Küresel piyasalarda düşük ücretli ürünlerin talebinin fiyat esnekliği yüksektir. Düşük gelirli ülkeler küresel piyasalarda başarılı olmak için arz cephesine odaklandıkları için talep tarafını ihmal ederler. Düşük gelirli ülkeler orta gelir seviyesine geldiğinde, yüksek teknolojiye daha sofistike ürünleri üretmek için ihraç edebilme kapasitesine sahip olmaları gerekir. Bu ürünlerin küresel piyasalarda başarılı olması için iç piyasanın söz konusu ürünlerin gelişimine imkan sağlayabilmelidir. Eğer gelir dağılımındaki adaletsizlik yüksek ise, teknolojik ürünler için geniş bir piyasa oluşmaz ve sonuçta, yüksek eşitsizlik ülkeleri orta gelir tuzağına sürükleyen nedenlerden birisi haline gelir (Islam, 2015: 7).

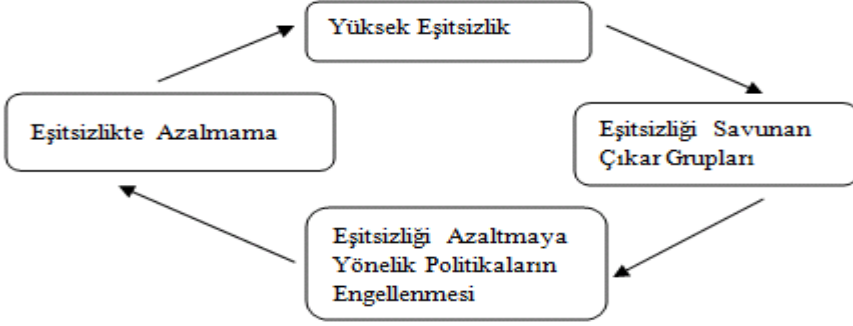
Lin (2012), gelirin fonksiyonel dağılımı aşamasında eşitsizlikle mücadele edilebileceğini ifade etmiştir. Eğer bir ekonomide veri istihdam düzeyinde, emeğin geliri olan ücretler artmaya başlarsa eşitsizlik zamanla azalacak ve eşitsizlik orta gelirli ülkelerde ekonomik büyüme sorununun nedeni haline gelmeyecektir. Islam (2015), Lin'in bakış açısından hareketle fonksiyonel gelir dağılımını kullanarak gelir eşitsizliğini azaltmak için en iyi yolun karşılaştırmalı üstünlükleri takip etmek olduğunu iddia etmiştir. Örneğin; Doğu Asya ülkeleri bu strateji ile orta gelir tuzağından çıkmayı başarmıştır.

Islam (2015), eşitsizlik ile orta gelir tuzağı arasındaki ilişkileri orta gelirli ülkeleri dikkate alarak geliştirdiği eşitsizlik tuzağı kavramı çerçevesinde ele

almıştır. Islam (2015) tarafından geliştirilen eşitsizlik tuzağı yaklaşımının şematik gösterimi aşağıda yer almaktadır.

Şekil 1: Eşitsizlik Tuzağı

Kaynak: Islam, 2015: 9.

Orta gelir tuzağındaki ülkeler, eşitsizliğin düzeyi ve seyrine göre farklı dinamiklere sahiptir. Ancak orta gelirli ülkelerin eşitsizliği azaltmadaki başarısızlıkları ile ilgili oluşturulan eşitsizlik tuzağı kısır döngüsü, bu ülkeler için benzerdir. Buna göre, yüksek eşitsizlik durumunda toplumda eşitsizliği savunan çıkar gruplarının varlığı bu süreçte etkin rol üstlenir. Söz konusu çıkar grupları eşitsizliği azaltmak için uygulanan politikaları engelleyici tutum ve faaliyetlerini sürdürme konusunda ısrarlıdır. Bu çıkar grupları genellikle gelir eşitsizliğinin lehine işlediği gelir gruplarının ya kendisidir ya da o gelir gruplarının faydası için çabalayan destek gruplarıdır. Dolayısıyla, gelir dağılımının adil olması bu çıkar grupları için dezavantaj oluşturacağından eşitsizliği azaltmaya yönelik her türlü politika ve uygulamaya şiddetle karşı çıkarlar. Eşitsizlikte zamanla beklenen iyileşme yerini artan oranda eşitsizliğe bırakır. Nurkse'nin kısır döngüsüne benzer şekilde, yüksek eşitsizlik yeniden aynı mekanizma ile eşitsizliğin giderek artmasına yol açar. Dolayısıyla bu yaklaşıma göre, yüksek eşitsizlik sorununun kendiliğinden çözüme kavuşması mümkün değildir.

Islam (2015), Çin ekonomisini baz alarak eşitsizliğin orta gelir tuzağına ekonomik ve sosyal kanallar aracılığıyla orta gelir tuzağına yol açtığını ileri sürmüştür. Ekonomik kanallar; yüksek tasarruflar, yanlış kaynak tahsisi, yatırım israfı ve sermayenin etkinliğinin azalması vasıtasıyla çalışır. Sosyal kanallar ise; bir ülkedeki vatandaşların büyük çoğunluğunun ekonomik durumunun kötüleşmesi sonucu oluşan tedirginlik, eşitsizliğin kaynağı olan olarak düşünülen idari yöneticilere karşı tutum ve çevresel adaletsizlik vasıtasıyla çalışır. Çin'de yüksek tasarruf oranları ve artan eşitsizlik, sermayenin etkinliğinin azalmasına yol açmaktadır. İstihdam artışının yavaşlaması ve beraberinde düşük ekonomik büyümenin meydana gelmesi toplumda sosyal tansiyonun yükselmesine ve huzursuzluğa yol açar. Diğer taraftan, artan sosyal huzursuzluk yatırım iklimini bozar. Dolayısıyla, ekonomik kanallar vasıtasıyla eşitsizliği güçlendirecek sonuçlar ortaya çıkar. Yani bu iki kanal birbiriyle bağlantılıdır.

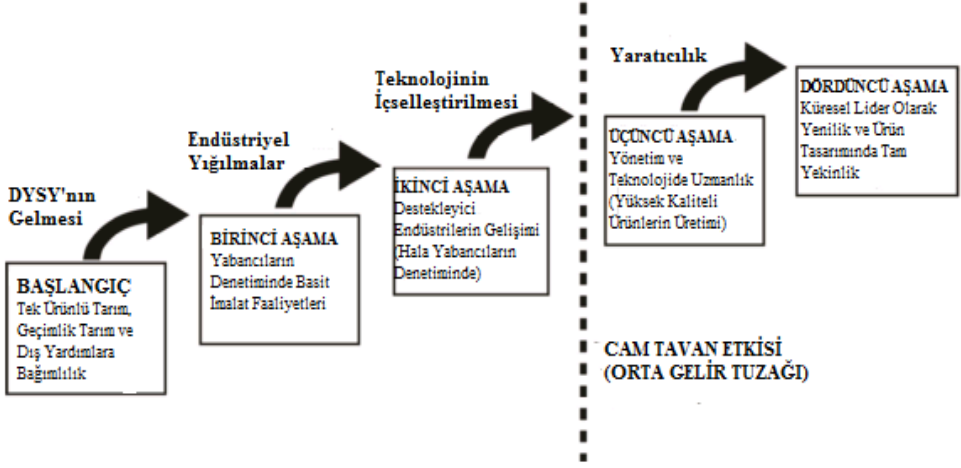
Görüldüğü üzere, orta gelir tuzağı ve eşitsizlik ilişkisini açıklamaya çalışan eşitsizlik tuzağı yaklaşımı, kısır döngü modeline benzer şekilde tasarlanmıştır. Bunun anlamı, eğer mevcut sisteme dışarıdan herhangi bir müdahale yapılmazsa sistem kendi içindeki sorunlara çözüm üretemeyecektir. Yani, gelir eşitsizliği sorunu yaşayan orta gelirli ülkelerde bu eşitsizliğin yol açtığı sorunlara çözüm getirilemezse eşitsizlik gittikçe artacak ve ekonomik büyümeyi yavaşlatacaktır. Bu yüzden hükümetlerin karar merci ve politika yapıcı olarak gelir eşitsizliğini azaltmaya yönelik uygun politika araçları ile müdahale etmeleri gerekmektedir.

IV. EKONOMİK GELİŞME EVRELERİ YAKLAŞIMI

Ekonomik gelişme evreleri yaklaşımı, orta gelir tuzağını ele alan temel yaklaşımlardandır. Gelişme evreleri yaklaşımında ekonomik değişim sürecinin başka bir deyişle yapısal değişim sürecinin tarihsel perspektiften izlediği yol, ülke deneyimlerinden hareketle belirlenmeye ve bu süreçteki temel karakteristik özellikler tespit edilmeye çalışılır. “Rostow’un Kalkınma Aşamaları Teorisi” bu duruma örnek olarak verilebilir. Sanayileşmiş ülkelerin deneyimlerinden hareketle oluşturulan ve bir ülkenin tarım ekonomisinden başlayarak sanayi ekonomisine geçiş evrelerini anlatan bu teori, orta gelir tuzağını ekonomik gelişme evrelerine göre ele alan yaklaşımların temelini oluşturmaktadır. Ohno (2009), Aoki (2011), Zhuang vd. (2012), Tho (2013) ve Dewitte (2014) tarafından geliştirilen ve orta gelir tuzağını ekonomik gelişme evreleri kapsamında ele alan yaklaşımlar ve bu yaklaşımların temel özellikleri çalışmanın bu kısmında anlatılmıştır.

A. ENDÜSTRİYEL GELİŞME EVRELERİ VE ORTA GELİR TUZAĞI: OHNO’NUN YAKLAŞIMI

Ohno (2009), Doğu Asya ülkelerinin endüstriyel gelişim süreçlerini dikkate alarak orta gelir tuzağı kavramına gelişme evreleri yaklaşımı çerçevesinde ele almıştır. Ohno’ya göre, bir ülkenin küresel piyasalarda yenilikçi ürünlerin üretilmesi konusunda lider konumuna gelebilmesi için geçirmesi gereken beş gelişme aşaması vardır. Söz konusu gelişme aşamaları, aşamaların özellikleri ve bu aşamaların her birinden diğerine geçiş için gerekli şartların neler olduğu aşağıdaki Şekil 3 yardımıyla gösterilmiştir.

Şekil 3: Endüstriyel Gelişme Evreleri ve Orta Gelir Tuzağı

Kaynak: Ohno, 2009, p.28

Genellikle politik karışıklık, sosyalist planlama ve kötü ekonomi yönetimi ile karakterize edilen düşük gelirli ülkeler kırılğan bir ekonomik yapıya sahiptir. Bu ülkelerde ekonomik faaliyetler; doğal kaynakların çıkarılması, tek çeşit tarım ürününün ihraç edilmesi ve geçimlik tarım faaliyetleri ile sınırlıdır. Aşırı derecede dış yardımlara bağımlılık söz konusudur ve iktisadi faaliyetlerden elde edilen içsel değer oldukça küçüktür. Bu aşama ekonomiler açısından gelişmenin *başlangıç aşaması* olarak adlandırılır (Ohno, 2009: 26).

Başlangıç aşamasından *birinci aşamaya* geçiş, ülkeye yabancı sermaye yatırımlarının gelmesi ile başlar. Bu firmalar geldikleri ev sahibi ülkelerde giyim, gıda, elektronik parçalar gibi hafif sanayi mallarını üretir. Bu ilk aşamada tasarım, teknoloji, üretim ve pazarlama yabancı firmalar tarafından yönetilmekte ve üretimde kullanılan temel hammadde ve parçalar ise ithal edilmektedir. Bu aşamadaki ülke, vasıfsız işgücü ve sanayi arsası ile üretime katkı sağlarken, yoksul kesimler için iş ve gelir yaratılmaktadır. Ancak bu aşamada yaratılan içsel değer yine düşük seviyededir (Ohno, 2009: 26-27).

Ülkeye doğrudan yabancı sermaye girişinin artması ve üretim genişlemesi ile gelişmenin *ikinci aşamasına* geçilir ve yerli üretim artmaya başlar. Bu aşamada montajcı firmaların nispeten daha rekabetçi hale gelmesiyle, endüstriler üretim sürecinde fiziksel girdileri içsel olarak üretmeye başlar ve yaratılan içsel değer de ılımlı olarak artar. Ancak, bu aşamada üretim süreçleri üzerinde hala yabancıların hakimiyeti devam ettiğinden, ekonomideki ücretler ve gelirler istenen düzeyde değildir. Ohno, gelişmenin ikinci aşamasından üçüncü aşamasına geçişi engelleyen ve orta gelir tuzağı olarak nitelendirdiği durumu "*cam tavan etkisi*" (glass ceiling) ile açıklar. Şekilden de görüleceği üzere gelişmenin ikinci aşamasından üçüncü aşamasına geçişi zorlaştıran bu kesikli çizginin temsil ettiği cam tavan etkisi, ülkelerin bir üst gelir seviyesine ulaşmasını engelleyen görünmez bir engeli yani orta gelir tuzağını ifade etmektedir.

Ülkenin beşeri sermaye birikimini sağlamanın yanı sıra bilgi ve yeteneklerini içselleştirmesi ile gelişmenin *üçüncü aşamasına* geçilir. Bu aşamada, yerli üreticiler kalite kontrol, pazarlama, lojistik, tasarım, teknoloji ve yönetim gibi üretimin bütün aşamalarında yabancı firmaların yerine geçer ve ülke ekonomisi üzerindeki yabancı bağımlılığı azaltılır. Dolayısıyla yaratılan içsel değer hızla artmaya başlar. Ülke bu aşamada gelişmiş ülkelerdeki rakipleri ile rekabet edebilecek nitelikteki yüksek kaliteli malların ihracatçısı haline gelerek küresel piyasalardaki payını artırır (Ohno, 2009: 27-28).

Gelişmenin *dördüncü ve son aşamasında*, ülke üretmiş olduğu ürünlerin tasarımını, kalitesi ve teknolojisini ile endüstriyel piyasalara yön verir. Endüstriyel yenilikçiler olarak adlandırılan bu ülkeler, endüstriyel piyasalardaki trendlere öncülük eden rekabetçi ülkelerdir. ABD, Japonya ve Avrupa Birliği'nin bazı üye ülkeleri endüstriyel yenilikçi ülkeler olarak adlandırılır (Ohno, 2009: 28).

Ohno tarafından geliştirilen bu yaklaşımda, gelişmenin her evresi her ülke için kesin değildir. Başka bir deyişle, gelişmenin başlangıç aşamasından itibaren her ülke söz konusu beş aşamayı başarılı bir şekilde tamamlayarak küresel piyasalarda lider olamayabilir. Örneğin; gelişmenin ilk aşamasında ülkelerin çoğunun yeteri kadar doğrudan yabancı sermaye yatırımı çekemediği bilinmektedir.

B. NÜFUS, EKONOMİK GELİŞME VE ORTA GELİR TUZAĞI: AOKI' NİN YAKLAŞIMI

Aoki (2011), ekonomik gelişme evreleri yaklaşımını kullanarak orta gelir tuzağı olgusunu nüfus ekseninde incelemiştir. Yazar, Çin, Japonya ve Kore ülkelerini dikkate alarak ekonomik gelişmenin beş aşamadan oluştuğunu ifade etmiştir. Buna göre, ekonomik gelişmenin beş aşaması şu şekildedir (Aoki, 2011: 1): *M Evresi (Malthusyen)*, *G Evresi (Hükümet Öncülüğü)*, *K Evresi (Kuznets)*, *H Evresi (Beşeri Sermaye Temelli)* ve *PD Evresi (Post-Demografik Dönüşüm)*.

Aoki, üç ülkenin resmi verilerini kullanarak her bir ülkenin hangi periyotta hangi ekonomik gelişme evresinde olduğunu tespit ederek her bir ülke için ayrı ayrı toplam istihdam/toplam nüfus oranındaki demografik-ekonomik değişim $g(E/N)$, yapısal değişim $g(S)$ ve I sektöründeki kişi başına hasıla değişim $g(Y_I/E_I)$ değerlerini hesaplamıştır.

Malthusyen Evre: Bu evredeki ülkelerde kişi başına düşen gelir oldukça düşüktür ve yıllar itibarıyla durgun bir görünüme sahiptir. Ayrıca bu ülkelerde tarımsal istihdamın payı da %80'nin üstündedir. Çin ekonomisi 1870-1938 yılları arasında ekonomik gelişmenin Malthusyen evresini geçirmiştir.

Post-Malthusyen Evre: Bu evre G-evresi ve K-evresinden oluşmaktadır. G-evresinde, ılımlı bir yapısal dönüşüm sürecine ılımlı bir kişi başına düşen gelir eşlik eder. Ayrıca endüstriyelleşme sürecinde yoğun devlet müdahaleciliği vardır. Çin ekonomisi 1952-1977 ve Japonya ekonomisi 1880-1956 yılları arasında bu evreyi geçirmiştir. Kore ekonomisi de 1911-1963 yılları arasında bu evrenin özelliklerine benzer gelişim sergilese de yazar, Kore için bu evre hakkında net bir tanım yapmamaktadır (Aoki, 2011: 6). K-evresinde ise, ekonomide hızlı bir yapısal değişim süreci yaşanır ve kişi başına gelir artma eğilimindedir. Bu evre-

de, demografik faktörler yani toplam hasılda işgücünün payında meydana gelen artış ve A sektöründen I sektörüne doğru istihdamın kayması, kişi başına düşen gelir artışına $\frac{1}{4}$ ila $\frac{1}{2}$ arasında katkı sağlar. Bu evreyi Çin ekonomisi 1977-1986; Japonya ekonomisi 1955-1969 yılları arasında yaşarken Kore, 1963-1989 yılları arasında G-evresi ile bütünlük bir biçimde geçirmiştir (Aoki, 2011: 6-7).

H-evresi: Kişi başına düşen gelir artışlarının sürdürülebilir olması, I sektöründeki kişi başına düşen hasılanın artmasına bağlıdır. Bununla birlikte, toplam faktör verimliliğinin ve beşeri sermaye yatırımlarının da artması gerekir. Bu şartları yerine getiren bir ülke ekonomisi beşeri sermayeye dayalı bir büyüme sürecine (H-evresi) geçiş yapar. Japonya, 1970 ve 1980'lerde beşeri sermayeye dayalı büyüme sürecine başarılı bir şekilde dönüşmüş ancak sonraki 10 yıl boyunca kişi başına düşen gelir artışlarını sürdürme konusunda başarısız olmuştur. Diğer taraftan Kore, I sektöründe yüksek kişi başına hasıla elde ederek bu dönüşümü 1989-2008 döneminde gerçekleştirmiştir (Aoki, 2011: 8).

PD Evresi: Ekonomik gelişmenin H-evresinde görülen düşük doğurganlık oranlarının sonucu olarak yaşam beklentisi, gelişen sağlık hizmetleri ve yaşam kalitesi sebebiyle artar. 15-65 yaş arası nüfusun azalmasıyla karşı karşıya kalınması durumu, Japonya'da 2000'li yıllarda kendisini göstermiş ve gelir üzerinde negatif etkiler bırakmıştır. Çin ekonomisinde de benzer şekilde son 10 yıldır potansiyel işgücü azalma eğilimi göstermektedir. Bu demografik değişimlere rağmen eğer doğum oranlarındaki azalış tersine döner ve işgücüne katılım artarsa ve toplam faktör verimliliğindeki artış da devam ederse kişi başına düşen gelir hala bu ekonomilerde artmaya devam edebilir. Özellikle Doğu Asya ülkeleri açısından nüfusun yaşlanması, işgücüne katılımın azalması ve düşük doğurganlık oranlarının temsil ettiği yeni bir ekonomik gelişme evresinden (PD-evresi) bahsedilir. Yazar, kesin olamamakla birlikte Japonya'nın ekonomik gelişmenin bu evresinde yer aldığını ifade etmiştir (Aoki, 2011: 9).

Aoki'nin bu yaklaşımı, nüfus ve istihdamın sektörel mobilitesi üzerine kurulu bir ekonomik gelişme evreleri yaklaşımıdır. Aoki, yalnızca üç ülkenin tarihsel deneyimlerine ve makro-ekonomik verilerine dayalı olarak gerçekleştirdiği analizinde, kullandığı çeşitli değişkenlere göre ülkelerin hangi dönemlerde hangi ekonomik gelişme evresinde yer aldığını tespit etmeye çalışmıştır. Yalnızca üç ülkenin verileri ışığında ekonomik gelişmenin aşamaları hakkında kesin bir yargıya varmak doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Ancak, yazarın bu kapsamda orta gelir tuzağına farklı bir yaklaşım getirmiş olması literatür açısından önemlidir. Yazar, çalışmasında açıkça bahsetmese de K-evresinden H-evresine geçişi orta gelir tuzağından çıkış olarak görmektedir. Yani K-evresindeki bir ülke orta gelir seviyesine ulaşmıştır ve bir üst gelir seviyesine çıkmak için H-evresinin şartlarını yerine getirmiş olması gerekmektedir.

C. İKİLİ (DUAL) YAPI VE ORTA GELİR TUZAĞI: ZHUANG VD.'NİN YAKLAŞIMI

Zhuang vd. (2012) tarafından geliştirilen ve orta gelir tuzağını ekonomik evreler yaklaşımını kullanarak açıklamaya çalışan bu yaklaşım, A. Lewis'in (1954) ikili ekonomi modelinden hareketle geliştirilmiştir. Bu yaklaşıma göre,

ekonomik gelişmenin seyrini emek faktörünün istihdam ettiği sektör ve emeğin niteliği belirlemektedir. Bu yaklaşımın diğer bir özelliği ise, dört gelir grubu ve bu gelir gruplarının belirlediği dört ekonomik gelişme evresinin olmasıdır: Düşük Gelir, Düşük-Orta Gelir, Yüksek-Orta Gelir ve Yüksek Gelir.

Lewis'in ikili yapı modelinden hareket eden modele göre; yatırımların ve işgücünün zamanla birincil faaliyetlerden (tarım), imalat ve hizmetler sektörüne doğru kayması ile yapısal değişim süreci başlar. Sınırsız emek arzıyla birlikte ücretler düşük kalır ve kent üretimi artar. Diğer taraftan düşük maliyetli işlerde rekabetçi olan üretken yapı, düşük düzeyli mevcut teknolojileri kullanır. Tarımsal hasılda herhangi bir azalış meydana gelmeden, kent ekonomisinin yükselmesiyle birlikte toplam hasıla da artar. Hasıla artışlarının nüfus artışlarından hızlı olması kişi başına düşen geliri artırır. İmalat ve hizmetler sektöründeki emek-yoğun üretim artışı ekonomiyi orta gelir seviyesine getirir (Zhuang vd., 2012: 11).

Orta gelir seviyesine gelen bir ekonomide işgücü arz fazlalığının yerini zayıf işgücü piyasası ve yüksek ücretler aldığı tuzak ile karşı karşıya kalınır. Bu aşamadan sonra hasılayı artırmak için üretimin kalitesi, yenilik ve endüstriyel gelişme aracılığıyla verimliliği artırmak gerekir. Eğer bir ülkenin büyüme süreci bu aşamada sekteye uğrarsa orta gelir tuzağına sıkışıp kalma ihtimali gündeme gelir. Dolayısıyla, orta gelir tuzağındaki bir ülke bir yandan düşük gelirli ülkeler ile düşük ücretler, diğer yandan yüksek gelirli ülkeler ile yenilik ve yüksek katma değerli ürünler konusunda rekabet edemez hale gelir (Zhuang vd., 2012: 11).

Bu yaklaşıma göre, her bir gelir grubunun belirlediği ekonomik gelişme evresinde emeğin istihdam edildiği sektör ile o sektörün barındırdığı temel özellikler birbirinden farklıdır. Örneğin, düşük gelir evresinde tarımsal faaliyetler ile basit imalat faaliyetlerinde bulunan emeğin niteliği düşüktür. Ancak ekonomik gelişmenin ilerlemesiyle yapısal değişim süreci de beraberinde bir takım sektörel değişimleri getirir. Ülkeye gelen doğrudan yabancı sermayenin artmasıyla, imalat sektörünün gelişmesine katkıda bulunacak olan orta yetenekli emeğin istihdamı da artar. Yani düşük teknoloji yerini orta teknolojiye bırakır ve bu teknolojiyi kullanabilecek yetenekteki işgücü üretim sürecine dahil olur. Ekonomik gelişmenin ilerlemesiyle üretim sürecinde ileri teknolojinin kullanılması ve daha vasıflı emeğin istihdam edilmesi beklenir. Ekonomik gelişmenin son aşamasına gelen yüksek gelirli bir ülke, nitelikli emeğe sahip, yüksek katma değerli ürünleri üretebilen, yenilikçi ve gelişmiş piyasalara sahip küresel lider konumuna gelir.

Zhuang vd. (2012), geliştirmiş oldukları yaklaşım kapsamında orta gelir tuzağı ile ilgili politika önerilerini aşağıdaki gibi sıralamıştır:

- Makro-ekonomik, politik ve sosyal istikrarın varlığı önemlidir. Çünkü istikrarsızlık, yatırım kararları, üretim planlaması ve piyasa talebi üzerinde olumsuz etkilere sahiptir.
- Beşeri sermaye ve altyapı yatırımlarının finansmanında kamu desteği önemlidir. Firmaların piyasalara hızlı bir şekilde ulaşabilmesi için iyi tasarlanmış ulaşım ve telekomünikasyon sistemlerine ihtiyaç vardır. Diğer taraftan, ülkelerin ekonomik gelişme ilerledikçe daha iyi teknolojiye ulaşmaları için kamu desteği önemlidir.

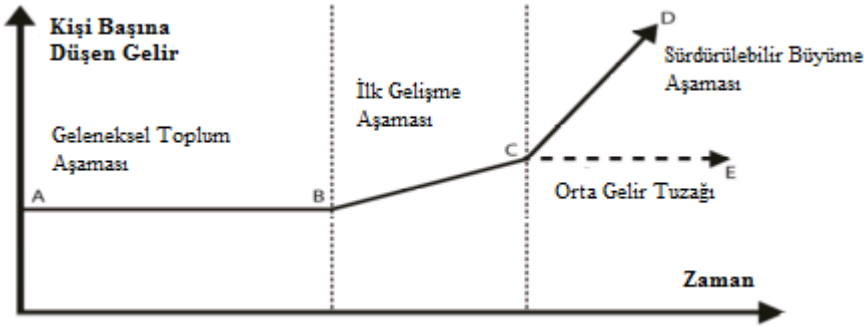
lojileri tasarlayabilen, üretim sistemini yönetme kabiliyetine sahip ve mevcut teknolojiyi kullanabilen yetenekli işgücüne gereksinimi artar.

- Kaynakların tahsisi, üretim ve ticaretin organizasyonu, fiyatlama ve üreticiler ile tüketiciler açısından sağlanacak teşviklerin belirlenmesi konularında iyi işleyen bir piyasa sistemi önemlidir. Firmalar ile piyasa arasındaki uyum ekonomik faaliyetlerin organizasyonunda oldukça etkilidir.
- Endüstriyel politikalar, ekonomik gelişmenin her evresinde odaklanılması gereken temel politika alanlarından birisidir. Doğu Asya deneyimleri, endüstriyel politikaların orta gelir tuzağından kaçınmak ve başarılı bir şekilde yüksek gelirli bir ekonomiye dönüşmek için kilit rol üstlendiğini göstermektedir.

D. EKONOMİNİN GELİŞME EVRELERİ VE ORTA GELİR TUZAĞI: THO'NUN YAKLAŞIMI

Tho (2013), gelişme evreleri yaklaşımı çerçevesinde orta gelir tuzağı olgusunu açıklamaya çalışmıştır. Ona göre, geleneksel toplum aşaması, ilk gelişme aşaması ve sürdürülebilir büyüme aşaması olmak üzere üç ekonomik gelişme evresi mevcuttur. Bu yaklaşımın grafiksel gösterimi Şekil 5 aracılığıyla sunulmuştur.

Şekil 5: Ekonominin Gelişme Aşamaları

Kaynak: Tho, 2013: 4.

Şekilde A-B aralığı geleneksel toplum aşamasındaki yoksulluk tuzağı ile karşı karşıya olan ülkelerin bulunduğu ekonomik gelişme evresini göstermektedir. B-C aralığı ise yoksulluk tuzağından kurtularak orta gelir seviyesine geçen ve gelişmenin ilk aşamasında olan ülkelerin bulunduğu aşamayı temsil etmektedir. C noktası ise orta gelir düzeyini temsil etmektedir. Ekonominin B'den C'ye ulaşması tarım sektöründen sanayi sektörüne geçişi ifade etmektedir. Bu geçiş süreci uzun olup, toplam hasıla ve istihdam içerisinde tarım sektörünün payının azalması ile sanayi ve hizmetler sektörünün payının artması ile gerçekleşmektedir. Diğer taraftan, ekonomi bu süreçte faktör piyasalarını, teknolojik düzeyini

ve karşılaştırmalı üstünlüklerini içeren bir yapısal değişim süreci yaşamaktadır. C noktasına ulaşıldığında yani orta gelirli ülke konumuna gelindiğinde, söz konusu değişim sürecinin yüksek gelir seviyesine ulaşıncaya kadar devam edebilmesi nispeten daha zordur. Dolayısıyla ülkeler düşük ya da durağan büyüme süreci olarak adlandırılan orta gelir tuzağında sıkışıp kalmaktadır. Bu durum şekilde C-E aralığı ile gösterilmektedir.

Bu yaklaşıma göre orta gelir tuzağının üç temel nedeni bulunmaktadır (Tho, 2013: 109-110):

Birincisi; ekonomideki emek arzı fazlalığından emek arzı kıtlığına doğru yaşanan kayma nedeniyle faktör piyasalarında reel ücretlerin artmasıdır. Söz konusu değişim süreci dönüm noktası olarak adlandırılmakta ve bu dönüm noktası şekilde C noktasına tekabül etmektedir. Bu noktadan itibaren büyümenin devam edebilmesi için emek verimliliğindeki artışların reel ücretlerdeki artışlara eşit olması gerekir.

İkincisi, ekonomik gelişmenin ilk aşamasında, emek ve sermayenin yoğun kullanımını gerektiren girdiye dayalı bir ekonominin olmamasıdır. Çünkü bu aşamada emek fazla iken sermaye nispeten kıt bir üretim faktörüdür. Bununla birlikte teknoloji oldukça geridir ve ekonomi bu aşamada altyapı ile sanayi alanlarında giderek artan yatırımlara ihtiyaç duymaktadır. Ekonominin sürdürülebilir büyüme trendini yakalayarak yüksek gelir seviyesine geçebilmesi için yüksek teknolojiye, yönetsel kaynaklara ve sermayenin etkin kullanımına sahip olması gerekmektedir.

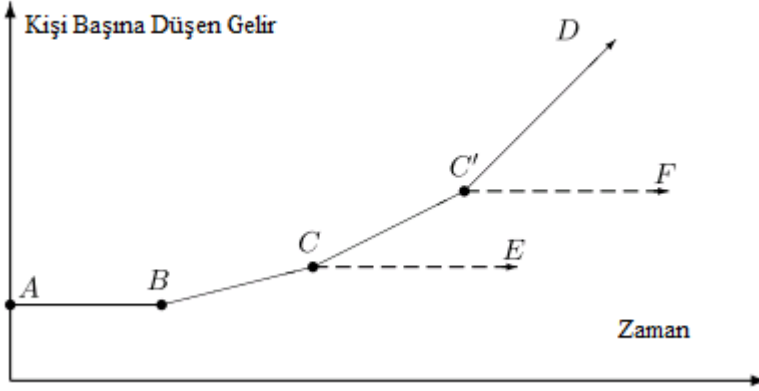
Üçüncüsü ise, karşılaştırmalı üstünlüklerin kaybedilmesidir. Orta gelir seviyesine ulaşan ülkeler, ücretlerin artmasıyla emek-yoğun endüstrilerdeki karşılaştırmalı üstünlüklerini kaybetmektedir. Orta gelirli ülkelerin ekonomik büyüme sürecine paralel olarak yüksek yetenekli işgücünü ve yüksek teknolojiyi üretim süreçlerine dahil etmesi beklenir. Ancak bu dönüşümle uyumlu bir şekilde karşılaştırmalı üstünlük yapısını değiştirmeyen ülkelerin üst gelir grubuna çıkmaları oldukça güçtür.

E. TEKNOLOJİK YETENEKLER VE ORTA GELİR TUZAĞI: DEWITTE'NİN YAKLAŞIMI

Dewitte (2014), orta gelir tuzağını ekonomik gelişme evreleri yaklaşımı ile ele alırken, Tho'nun (2013) yapmış olduğu ekonomik gelişme evreleri yaklaşımını teknolojik yeteneklere vurgu yaparak geliştirmiştir. Bu yaklaşımdaki esas düşünce şudur: Ekonomik gelişmenin ilerleyen aşamalarında büyümenin temel kaynağı teknolojik yetenekler ve yaratıcılıktır. Dewitte tarafından geliştirilen bu yaklaşım Şekil 6'da gösterilmiştir.

Şekil 6: Ekonomik Gelişme Evreleri ve Orta Gelir Tuzağı

Kaynak: Dewitte, 2014: 33.

Dewitte'nin (2014) yaklaşımına göre, ekonomik gelişmenin dört aşaması bulunmaktadır. İlk aşamada basit imalat faaliyetlerini sürdürebilecek teknolojik kapasiteye sahip olan ülke, (A-B aralığı) yoksulluk tuzağı ile karşı karşıyadır. Yoksulluk tuzağından çıkarak sahip olduğu teknolojik yeteneklerini geliştirmeye başlayan ülke gelişmenin ikinci aşamasına (B-C aralığı) geçer. Ülke bu aşamada yabancı teknolojileri satın alma ya da taklit etme yoluna giderek yatırımlarını artırmaya çalışır. Ayrıca bu aşamada, henüz ekonomik gelişmenin başında olan ülkede emek fazlası bulunur.

Ekonomik gelişmenin bir sonraki aşamasına (C-C' aralığı) geçebilmek için ülkede yapısal dönüşümlerin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bu aşamada ülke bir yandan ithal edilen teknolojileri kullanabilecek vasıflı işgücüne bir yandan da yanı sıra ileri düzeyde mühendislik bilgisine sahip yeteneklere ihtiyaç duyar. Eğer ülke söz konusu yapısal dönüşüm sürecini başarılı bir şekilde gerçekleştiremez ise tuzağa yakalanır (C-E aralığı). Söz konusu dönüşümü gerçekleştiren ülke ise bir üst ekonomik gelişme aşamasına geçer. Bu aşamaya geçen ekonomilerde yüksek teknolojili daha sofistike malları üretebilecek teknolojik yeteneklere ihtiyaç duyulur. Ekonomik gelişmenin son evresine (C'-D aralığı) geçebilmek için ise formel Ar-Ge faaliyetlerine dayalı yenilikçi yeteneklere ihtiyaç vardır. Ancak bu yenilikçi yeteneklere sahip olmayan ülkeler üçüncü bir tuzağa karşı karşıya kalacaktır (C'-F aralığı). Tersine, bu yenilikçi yeteneklere sahip ülkeler ise piyasaya yön veren ve teknolojik trendleri belirleyen ülkeler olarak büyüme trendlerini devam ettirebilecektir. Yüksek gelirlili bir ülke olmak (C'-D aralığı) ile tuzağa sıkışmak (C'-F aralığı) arasındaki farkı belirleyen; yeni ürünleri oluşturma yeteneği ile piyasa trendlerini yönetmek ve yön vermektir.

Dewitte, Tho'nun yaklaşımındaki sürdürülebilir büyüme aşamasını iki alt aşamaya ayırmıştır. Bunlar şekilde C-C' aralığı ve C'-F aralığı ile gösterilmektedir. Bu iki alt aşamadan birincisi Tho'nun yaklaşımı ile uyumlu olmasına rağmen, ikinci alt aşamada farklı olarak yenilik, yaratıcılık ve teknolojik yeteneklere vurgu yapılmıştır. Ayrıca, yazar açık bir şekilde C-E aralığı için orta gelir

tuzağı kavramını kullanmasa da Tho'nun yaklaşımını benimsediğini ifade etmiştir. Dolayısıyla şekildeki bu aralık orta gelir tuzağını temsil etmektedir. Dewitte, sürdürülebilir gelişme aşamasını iki alt aşamaya ayırarak orta gelir tuzağından başka bir gelir tuzağı daha belirlemiş ancak bu gelir tuzağını da isimlendirmemiştir.

V. POLİTİK İKTİSAT YAKLAŞIMI VE ORTA GELİR TUZAĞI

Orta gelir tuzağını ele alan yaklaşımlardan bir diğeri de politik iktisat yaklaşımıdır. Bu yaklaşımın temel düşüncesi; bir ülkedeki ekonomik kurumlar ve politik kurumlar ile bu kurumların sahip olduğu gücün ekonomik büyüme üzerinde dolaylı ve dolaysız etkiler oluşturabileceğidir. Bu doğrultuda, özellikle orta gelirli ülkelerin yaşamakta olduğu politik istikrarsızlık, yüksek eşitsizlik, rüşvet, yolsuzluk, kurumlar arası koordinasyon eksikliği, uzlaşmacı kültürün yaygınlaşmaması gibi sosyo-politik temelli sorunlar büyüme sürecini olumsuz etkilemekte ve sürdürülebilir yüksek büyümenin önünde engel teşkil etmektedir.

Politik sistemlerin ekonomik büyüme ve gelişme süreçleri üzerindeki etkileyen politik iktisat yaklaşımında, tanımlayıcı bir çerçeve ya da metodoloji bulunmamaktadır. Ancak bireysel araştırmacılar ile uluslararası kuruluşların yapmış oldukları çalışmalar ışığında çeşitli analizler yapılmaktadır.

Orta gelirli ülkelerin karşı karşıya kaldıkları tuzak olgusu kurumsal iktisat perspektifinden Hartwell (2013), Kanapathy ve Hazri (2013), Wang (2014), Doner ve Schneider (2016), Luiz (2016) ve Pokrywka (2015) gibi yazarlar tarafından ele alınmıştır.

Hartwell'e (2013) göre, eğer bir ülke iyi kurumlara sahipse o ülkenin refahı artar. Söz konusu bu kurumlar, fiziki ve beşeri sermaye yatırımlarının sağlanmasında, daha ileri teknolojilerin kullanılmasında ve kaynak dağılımının iyileştirilmesinde etkin rol üstlenir. Çünkü politik kurumlar politik gücün dağılımını belirlerken, ekonomik kurumlar üretimin ve kaynakların optimal dağılımını sağlayarak ekonomik büyümeye katkı sağlar. Hartwell (2013), orta gelir tuzağını kurumsal yaklaşım açısından ele alırken kamu büyüklüğü, politik istikrarsızlık ve ekonomik özgürlüklere dikkat çeker. Bu yaklaşım, özel sektörün büyüklüğüne önem atfetmekle birlikte; kamu büyüklüğü ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye durgunluğa ve krizlere sebep olma ve dışlama etkisi sebebiyle ihtiyatlı bakar. Bununla birlikte, kamu sektörünün ekonomideki büyüklüğünün artması, rant kollama ve rüşvetin artmasına yol açarak ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etkiler oluşturur (Hartwell, 2013: 20). Ayrıca, bir ülkedeki politik istikrarsızlık, ekonomik istikrarsızlığı da beraberinde getirerek ekonomik büyümenin sürdürülebilirliğini olumsuz etkilemektedir. Diğer taraftan, ekonomik özgürlükler de politik kurumların iyi çalışmasını sağlayan faktörler arasında yer alır (Hartwell, 2013: 21-25).

Kanapathy ve Hazri (2013), politik ekonominin temel alanının bir toplumdaki güç ve kaynak dağılımı ile ilgili olduğunu ileri sürmüştür. Yazarlar, Malezya örneğinden hareketle seçimlerin özgür bir ortamda gerçekleşmesi, gücün ademi merkezîyetçi bir yönetim anlayışı çerçevesinde merkezden yerele dağıtıl-

ması, aktörler arasındaki bilgi akışının şeffaflığına ve politik aktivizmin demokratik kurumları güçlendirmesine önem verilmesi gibi çıkarımlarda bulunmuştur.

Wang (2014), orta gelir tuzağı olgusunu *Politik-Ekonomik Dönüşüm Teorisi* kapsamında ele almıştır. Bu yaklaşıma göre, ekonomik gelişmenin farklı evrelerinde hükümet politikaları ile ekonomik büyüme farklı görünümlere sahiptir. Wang'a (2014) göre, hızlı büyüme, devlet kapitalizmi ve sürdürülebilir büyüme (ya da orta gelir tuzağı) olmak üzere ekonomik gelişmenin üç aşaması vardır. Ekonomik gelişmenin hızlı büyüme aşamasında, özel sektör hükümetin düşük ücret politikasından fayda sağlayarak GSYİH içindeki payını hızla artırır ve hükümet de vergi gelirlerinin artması için özelleştirmeyi destekler. Özelleştirmenin devam etmesiyle kamu istihdamının payı hızlı bir şekilde kritik seviyeye düşer ve böylece ekonomik gelişmenin ikinci aşaması olan devlet kapitalizmi aşamasına geçilir. Bu aşamada, bir yandan siyasi elitler istihdam artıncaya kadar kamu yatırımları yaparak ekonomik büyümenin hızlanmasını sağlarken, bir yandan da hükümet politikaları özel sektördeki firmaların büyümesini sınırlandırmak için finansal baskıyı artırır. Bu durum, kamu yatırımlarının yol açtığı yüksek büyümeyi olumsuz yönde etkiler. Özel sektör sermayesinin artışı sınırlı olduğundan muhtemel iki etki ortaya çıkar. Birincisinde; aşırı kamu yatırımları ve özel sektör üzerindeki finansal baskıların devam etmesi halinde, sermayenin azalan getirisi ve sermaye piyasasındaki aksaklıklar nedeniyle verimlilik düşer ve büyüme yavaşlamaları orta gelir tuzağı riskini ortaya çıkarır. İkincisinde; siyasi elitlerin kamu sektöründeki etkisiz yatırımları desteklemeyi maliyetli görmesi sonucu yatırımlar piyasa kuralları çerçevesinde daha demokratik bir anlayışla uygun alanlara yönlendirilir. Bu durumda sürdürülebilir büyümeye izin veren demokratikleşmeye geçiş sağlanır. Kısacası, orta gelir tuzağının belirleyicisi, hükümetin yanlış politika uygulamalarıdır. Bu yanlış uygulamalar piyasanın işleyişini bozarak özel sektörün faaliyetlerini kısıtlamakta ve ekonomik büyümeyi yavaşlatmaktadır.

Doner ve Schneider (2016), bir toplumda kurumların oluşmasında ana engelin sosyal gruplar özellikle de işçi ve işveren arasındaki parçalanma olduğundan bahsetmiştir. Bu parçalanmışlık toplumdaki her alana sirayet ederek güçlü koalisyonların oluşmasını engeller. Orta gelirli ülkelerin yüksek gelir grubuna çıkabilmesi için ileri düzeyde reform yapmak, kurumlar arası işbirliği ve uyumu gerektirdiğinden hem zor hem de karmaşıktır. Foxley ve Sossdoff da (2011) benzer şekilde, orta gelirli ülkeleri bir üst gelir grubuna taşıyacak en önemli faktörün politik uzlaşısı olduğuna dikkat çeker. Ancak bu uzlaşısı ve koalisyonun oluşmasını sağlayacak altyapı henüz çoğu orta gelirli ülkede yetersiz olduğundan tuzak olgusu gündeme gelmektedir. Dolayısıyla, bu ülkelerin kurumsal yapı için politika önceliği eğitim ve Ar-Ge odaklı olmalıdır.

Luiç (2016), bütün ekonomik gelişmelerin toplumdaki sosyal dönüşümlere katkı sağladığını ileri sürer. Ona göre, politik konuları kavrayabilme, politik katılım süreci hakkında beklentilerin ve sivil özgürlüklerin artması eğitim yoluyla gerçekleşir. Diğer taraftan, refahın artması eğitilmiş işgücünün artmasına yol açar. Bütün bu faktörler, politik güç için rekabetin yanı sıra modern kurumların oluşması ve gelişmesi için faydalı sonuçlar doğurur. Şöyle ki, politik elitler tara-

findan kontrol edilen politik statülere karşı durabilme yeteneğini ön plana çıkarır.

Görüldüğü üzere, politik iktisat yaklaşımı orta gelir tuzağı olgusunu demokratikleşme, politik kurumlar ve güç dağılımı, gelir adaletsizliği, ekonomik özgürlükler, kamu büyüklüğü, politik istikrarsızlık gibi temel politik ve kurumsal değişkenler üzerinden açıklamaya çalışmaktadır. Bir ülkedeki politik istikrarsızlığın yüksek olması, güç ve gelir dağılımındaki adaletsizlikler, demokratik kültürün toplumun her alanında yaygınlaşmaması, kamunun ekonomideki ağırlığının fazla olması ekonomik büyüme sürecini olumsuz etkileyerek orta gelir tuzağına yol açmaktadır.

VI. BÜYÜMEDE YAVAŞLAMA YAKLAŞIMI

Büyümede yavaşlama yaklaşımı, orta gelir tuzağına ilişkin temel yaklaşımlardandır. Büyümede yavaşlama yaklaşımının temel düşüncesi, önceden belirlenen kriterler çerçevesinde ülkelerin ekonomik büyüme sürecinde görülen yavaşlama durumlarının tespit edilerek bu yavaşlamayı etkileyen faktörlerin belirlenmesidir. Eichengreen vd. (2012) ile Aiyar vd. (2013) tarafından geliştirilen bu yaklaşım, orta gelir tuzağının belirlenmesinde sıklıkla başvurulan yöntemlerdir.

A. EICHENGREEN VD.'NİN YAKLAŞIMI

Eichengreen vd. (2012) orta gelir tuzağı olgusunu, düşük gelirli ülkelerin orta gelir düzeyine ulaştıktan sonra ekonomik büyüme sürecinde görülen yavaşlama durumu olarak tanımlamaktadır. Bir başka deyişle, orta gelir tuzağı büyümede meydana gelen yavaşlama ya da durgunluğa işaret etmektedir.

Bu yaklaşıma göre, ülkelerin orta gelir tuzağında olup olmadığının tespit edilebilmesi için aşağıdaki üç şartın gerçekleşmesi gerekmektedir (Eichengreen vd., 2012: 46):

- i) $g_{t, t-n} \geq 0.035$ (Büyümede yavaşlama ortaya çıkmadan önceki yedi yıllık dönemde ortalama büyüme oranının %3,5 ve daha fazla olması)
- ii) $g_{t, t+n} - g_{t, t-n} \geq 0.02$ (Büyümede yavaşlama ortaya çıktıktan sonraki yedi yıllık dönemde ortalama büyüme oranında en az iki puanlık düşüş olması)
- iii) $y_t \geq 10,000$ (Kişi başına düşen gelirin satın alma gücü paritesine göre ve 2005 fiyatlarıyla 10.000\$'dan fazla olması)

Çalışmada kullanılan kişi başına düşen gelir verileri Penn World Tables'dan (PWT) elde edilmiş olup, 1957-2007 dönemini kapsamaktadır. Bu yaklaşıma göre, büyümede yavaşlama yıllarının hangileri olduğu belirlenmeye çalışılmıştır. Analiz sonuçlarına göre; kişi başına düşen gelir yaklaşık 16.000\$'a ulaştığında büyümede yavaşlama meydana gelmektedir. Lider ülkenin kişi başına düşen gelirinin %58'ine ulaşıldığında büyümede yavaşlama başlamaktadır. Buna ilaveten, toplam istihdamın %23'ünün imalat sanayinde gerçekleşmesi sonucunda büyümede yavaşlamanın zayıf olasılık meydana gelir. Büyümede yavaşlamaların hangi faktörlerden kaynaklandığını belirlemek için standart bü-

yüme muhasebesi kullanılarak gelir içerisinde işgücünün payı ve sermayenin payı hesaplanmıştır. Yapılan büyüme hesabı sonucunda yavaşlama zamanlarında sermayenin payının %2.40'tan %1.79'a; emeğin payının %89'tan %86'ya ve toplam faktör verimliliğinin ise 3.04'ten 0.09'a düştüğü tespit edilmiştir. Dolayısıyla, büyümedeki yavaşlamaların %85'inin toplam faktör verimliliğindeki yavaşlamadan kaynaklandığı sonucuna ulaşılmaktadır.

Yazarlar, 2014 yılında yayınladıkları çalışmalarında aynı yöntemi kullanarak 1957-2010 dönemi için analizi tekrar etmiştir. Bir önceki çalışmada büyümede yavaşlamanın kişi başına düşen gelirin 16.000\$ civarında iken gerçekleştiği sonucuna ulaşan yazarlar, analizi tekrar ettiklerinde orta gelir tuzağı için iki farklı gelir düzeyi olduğunu tespit etmiştir. Yani kişi başına düşen gelir 10.000\$-11.000\$ ile 15.000\$-16.000\$ arasında iken büyümede yavaşlama meydana gelmektedir. Bir başka deyişle, ülkeler düşük gelir düzeyinde iken de büyümede yavaşlama durumu ile karşı karşıya kalabilmektedir. Bu durum, orta gelirli ülkelerin büyüme düşüşlerinin birkaç adımda meydana geldiği anlamına gelmektedir.

B. AIYAR VD.'NİN YAKLAŞIMI

Aiyar vd. (2013), Eichengreen vd.'nin (2012) yaklaşımına benzer şekilde büyüme düşüşlerini tanımlayarak orta gelir tuzağı için eşik değer belirlemeye çalışmıştır. Toplam faktör verimliliğine odaklanan bu yaklaşımda, orta gelir tuzağı veya büyüme düşüşleri toplam faktör verimliliğindeki düşüşler ile karakterize edilmiştir.

Çalışmada beş yıllık ortalamalar şeklinde hesaplanarak kullanılan kişi başına düşen gelirin büyüme oranı verileri, (2005 yılı sabit fiyatlarıyla) 138 ülke için 1955-2009 dönemini (11 periyot) kapsamaktadır. Büyüme düşüşlerinin belirlenmesi için residual (res) değeri kullanılarak belirlenen koşul aşağıda yer almıştır:

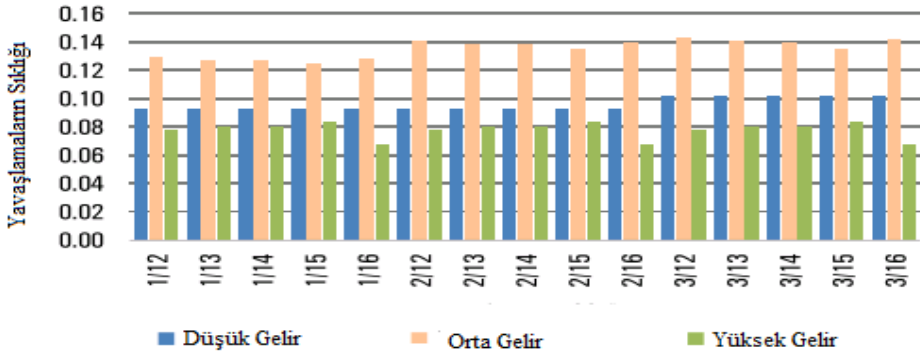
$$res_t^i - res_{t-1}^i < p(0.20)$$

$$res_{t+1}^i - res_{t-1}^i < p(0.20)$$

Residual yani kalıntılar, gerçek büyüme oranları ile tahmini büyüme değerleri arasındaki farkı temsil etmektedir. Eğer kalıntılar pozitif değere sahipse ülke beklenenden daha hızlı bir büyüme performansı; tersi durumda ise yani kalıntının negatif değer alması durumunda ülke beklenenden daha yavaş bir büyüme performansı sergilemiş demektir. Yukarıdaki koşulda yer alan $p(0.20)$ ifadesi, bir dönemden diğerine geçişte kalıntılar arasındaki farkların dağılımında %20'lik oranın dikkate alındığını gösterir. Birinci koşula göre; $t-1$ ve t dönemleri arasında kalıntılar daha küçük hale gelmeye başlar. Yani, ülkenin performansı beklenenden daha kötü bir performans sergilemektedir. İkinci koşula göre ise, $t-1$ ve $t+1$ dönemleri arasında kalıntılardaki farkı dikkate alarak bazı durumlar elenir. Çünkü, sürdürülebilir büyüme düşüşlerinin dikkate alınması sonucu daha sağlıklı sonuçlara ulaşılabacağı ifade edilmiştir.

Yukarıdaki koşullara uygun büyüme düşüş yılları belirlenmiş, yani ülkelerin belirlenen dönem içinde kaç kez büyüme düşüşü durumu yaşadığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca, hangi ülkelerin orta gelir statüsüne sahip olup olmadığını belirlenmesi için ise Felipe vd. (2012) tarafından geliştirilen eşik değer yaklaşımı kullanılmıştır. Buna göre $t_{1,i} < t_{2,i}$ olmak üzere; t_1 düşük gelir düzeyini orta gelir düzeyinden ayıran eşik değeri, t_2 ise orta gelir düzeyini yüksek gelir düzeyinden ayıran eşik değeri temsil etmektedir. Düşük geliri orta gelir düzeyinden ayıran t_1 için üç eşik değer (1.000\$, 2.000\$ ve 3.000\$), orta geliri yüksek gelir düzeyinden ayıran t_2 için ise eşik değer aralığı (12.000\$-16.000\$) belirlenmiştir. Şekil 7’de ülkelerin gelir gruplarına göre, belirlenen eşik değer aralıklarında kaç kez büyüme yavaşlaması durumu yaşadığı gösterilmiştir.

Şekil 7: Orta Gelir Tuzağının Tespit Edilmesi

Kaynak: Aiyar vd., 2013: 13.

Şekilde dikey ekseninde büyüme yavaşlamalarının sıklığı, yatay ekseninde ise belirlenen gelir eşikleri yer almaktadır. Büyüme yavaşlamalarının sıklığı, kişi başına düşen gelir gruplarındaki toplam gözlem sayısının yavaşlama durumlarına (sayısı) oranlanmasıyla elde edilmektedir. Yatay ekseninde yer alan 1/12, 1/13, 1/14...3/16 ise gelir eşiklerine işaret etmektedir. Örneğin; 1/12 eşik değeri, 1.000\$ olan düşük gelir ile 12.000\$ olan yüksek gelir eşiği aralığını temsil etmektedir. Sonuçlar, orta gelirli ülkelerin büyüme düşüşlerinin düzensiz bir görünüm sergilediğini ve diğer iki gelir grubuna göre orta gelir grubundaki büyüme düşüşlerinin daha sık yaşandığını göstermektedir. Ayrıca, orta geliri düşük gelirden ayıran eşik değeri 2/15 olarak belirlemişlerdir. Yani 2.000\$-15.000\$ arasında kişi başına düşen gelire sahip ülkeler, orta gelir statüsündedir ve büyüme yavaşlamasına maruz kalma olasılığı daha yüksektir.

VII. DİĞER YAKLAŞIMLAR

Orta gelir tuzağının belirlenmesinde kullanılan diğer temel yaklaşımlar bu başlık altında toplanmıştır. Felipe vd. (2012) tarafından geliştirilen eşik değer yaklaşımı ile Woo (2012) tarafından orta gelir tuzağındaki ülkelerin belirlenme-

sinde kullanılan yakalama (yetişme) endeksi yaklaşımları literatürde kullanılan temel yaklaşımlardandır.

A. EŞİK DEĞER YAKLAŞIMI

Felipe vd. (2012) tarafından geliştirilen eşik değer yaklaşımında ülkeler gelir gruplarına göre sınıflandırılmıştır. Ayrıca, orta gelir tuzağı düşük orta gelir tuzağı ve yüksek orta gelir tuzağı olmak üzere iki alt gelir grubuna göre belirlenmiştir.

Çalışmada 124 ülkenin 1950-2010 dönemini kapsayan Maddison'un (2010) kişi başına düşen gelir verileri kullanılmıştır. İlk olarak (satın alma gücü paritesine göre 1990 yılı fiyatlarıyla) kişi başına düşen gelir serileri oluşturulmuştur. Düşük gelirden düşük orta geliri, düşük orta gelirden yüksek orta geliri ayıran ve yüksek orta gelirden yüksek geliri ayırt eden üç eşik değer hesaplanmıştır. İkinci olarak kişi başına düşen gelir kullanılarak ülkeler gelir gruplarına göre kategorize edilmiştir. Sonrasında, çok düzeyli korelasyon analizi yapılmıştır. Elde edilen bulgulara göre dört gelir grubu tanımlanmıştır (Felipe vd., 2012: 12):

- *Düşük Gelirli Ülkeler:* Kişi başına düşen geliri 2.000\$'ın altında olanlar
- *Düşük Orta Gelirli Ülkeler:* Kişi başına düşen geliri 2.000\$-7.250\$ arasında olanlar
- *Yüksek Orta Gelirli Ülkeler:* Kişi başına düşen geliri 7.250\$-11.750\$ arasında olanlar
- *Yüksek Gelirli Ülkeler:* Kişi başına düşen geliri 11.750\$'ın üstünde olanlar

Bu yaklaşımda, bir ülkenin orta gelir tuzağında olup olmadığını belirlemek için tarihsel deneyimlerden yararlanmak gerektiği düşüncesinden hareket edilmiştir. Yani, orta gelir tuzağı için eşik yıl sayıları belirlenmiştir. Buna göre; eğer bir ülke 28 yıl ve daha fazla düşük orta gelir seviyesinde ise düşük orta gelir tuzağına yakalanmış demektir. Düşük orta gelir tuzağına düşen ülkelerin bu tuzağı aşmak için yıllık ortalama kişi başına düşen gelir artış hızının ne kadar olması gerektiği de hesaplanmıştır. Düşük orta gelir tuzağına yakalanmış bir ülke için söz konusu oran % 4.7 olarak tespit edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre; düşük orta gelir tuzağı olgusunu yaşamış ülkeler Tayland, Bulgaristan, Türkiye, Kosta Rika ve Umman'dır. Çalışmaya göre, Türkiye'de 2010 yılı itibarıyla kişi başına düşen gelir 8.123\$ 'dır ve ülke yüksek orta gelir grubunda yer almaktadır. Türkiye'nin bu yaklaşıma göre 2010 yılı dikkate alınarak yapılan analiz sonuçlarına göre tuzağa yakalanmak için 8 yılı daha vardır.

Bu yaklaşıma göre; eğer bir ülke 14 yıl ve daha fazla yüksek orta gelir seviyesinde kalmış ise yüksek orta gelir tuzağına yakalanmış demektir. Yüksek orta gelirli ülkelerin bu tuzağı aşabilmesi için yıllık ortalama kişi başına düşen gelir artış hızının en az %3.5 olması gerekmektedir. Buna göre; yüksek orta gelir tuzağına yakalanmış olan ülkeler; Yunanistan, Portekiz, İspanya ve Arjantin'dir.

Felipe vd.'nin çalışmasında 2010 yılı itibariyle ulaştığı temel bulgulara göre; 52 orta gelirli ülkenin 35'i orta gelir tuzağındadır. Bu 35 ülkeden 30'u düşük orta gelir tuzağında iken, 5 ülke de yüksek orta gelir tuzağına yakalanmıştır. Geriye kalan 17 ülkeden 8'i ise orta gelir tuzağına yakalanma riski ile karşı karşıyadır. Orta gelir tuzağına yakalanan 35 ülkeden 13'ü Latin Amerika ülkesi, 6'sı Sahra-altı Afrika ülkesi, 3'ü Asya ülkesi ve 2'si de Avrupa ülkesidir.

B. YAKALAMA (YETİŞME) ENDEKSİ YAKLAŞIMI

Woo (2012), orta gelir tuzağını tanımlamak ve hangi ülkelerin orta gelir tuzağında olduğunu belirlemek için *Yakalama Endeksi* (Catch-Up Index-CUI) yaklaşımını kullanmıştır. Ayrıca orta gelir tuzağına yakalanma olasılığı yüksek olarak nitelendirilen Çin ekonomisi için çeşitli çıkarımlarda bulunmuştur.

Yakalama Endeksi, ilgili ülkenin kişi başına düşen gelirinin ABD'nin kişi başına düşen gelirine oranlanması sonucu elde edilmektedir. Ülkelerin gelirlerinin ABD'nin gelirine oranlanmasının sebebi, 1920'lerden beri bu ülkenin dünyanın ekonomi lideri olarak kabul görmesidir. Çalışmada ülkelerin ABD'yi yakalama (yetiştirme) durumlarını tespit etmek amacıyla kullanılan veriler 1960-2008 dönemini kapsamakta olup, Maddison (2010) tarafından hesaplanan Maddison Project veri tabanından elde edilmiştir. Bu yaklaşıma göre ülkeler aşağıdaki gibi sınıflandırılmaktadır (Woo, 2012: 314):

- $CUI > \%55$ ise yüksek gelirli
- $\%20 < CUI < \%55$ ise orta gelirli
- $CUI < \%20$ ise düşük gelirli

Yukarıdaki kriterlere göre, 1960-2008 döneminde endeks değeri $\%20$ - $\%55$ arasında olan ülkelerin orta gelir statüsüne sahip olmakla birlikte tuzakta olduğu kabul edilmektedir. Bu yaklaşım kullanılarak ulaşılan sonuçlara göre; beş Latin Amerika ülkesi (Arjantin, Brezilya, Şili, Meksika ve Venezuela) yaklaşık son 50 yıldır ABD'nin yaşam standardına yakınsamamış ve bu ülkeler orta gelir tuzağına yakalanmıştır. Diğer taraftan gelişmekte olan Asya ülkelerinden (Hindistan, Endonezya, Filipinler, Tayland, Çin ve Malezya) Filipinler dışındaki diğer ülkelerin yakalama endeksi değeri ilgili dönemde $\%7$ 'den $\%16$ 'ya çıkmıştır. Sonuç olarak Tayland ve Malezya orta gelir tuzağındaki ülkeler olarak nitelendirilirken, Çin ekonomisinin henüz 2008 yılında orta gelirli ülke statüsüne sahip olduğu belirtilmiştir (Woo, 2012: 315-317).

Woo (2012), Çin ekonomisinin orta gelir tuzağına düşme olasılığını artırarak nedenleri beş temel başlıkta toplamıştır. Buna göre, devlet bankaları ile devlet sahipliğindeki girişimciler arasındaki kredi verme-borç alma işlemlerinin yarattığı *mali yük*; uzun dönemde verimlilik artışı üzerinde olumsuz etkiler oluşturan *makro-istikrar araçlarının sık kullanımı*; toplumda sosyal tansiyonun yükselmesine neden olan *etkinsiz sosyo-politik yönetim tarzının varlığı*; sürdürülebilir gelişmeyi engelleyen *çevresel sorunlarla mücadeledeki yetersizlik* ve uluslararası ekonomik sorunlar ekonominin orta gelir tuzağına yakalanmasına sebep olabilecek muhtemel konulardır.

SONUÇ

Literatürde ülkelerin orta gelir tuzağına yakalanmasına neden olan faktörlerin neler olduğu ve tuzaktan çıkmaları için hangi alanlara yoğunlaşmaları gerektiği hususu çeşitli yaklaşımlar çerçevesinde ele alınmıştır. Orta gelir tuzağını açıklayan bu yaklaşımlar genel olarak yedi başlıkta toplanmıştır.

Arz yönlü yaklaşım, orta gelirli ülkelerin tuzağa yakalanmasına neden olan temel unsuru, verimlilik artışlarının büyüme süreçlerine katkı sağlayamaması olarak görmektedir. Düşük verimlilik sorununun ise büyüme politikalarında Ar-Ge'ye ve teknolojiye yeterince önem vermemekten kaynaklandığını ileri sürmektedir. Mert (2014) tarafından ortaya atılan talep yönlü yaklaşım ise arz yönlü yaklaşımları temelde benimsemekle birlikte orta gelir tuzağının *talep* boyutuyla da incelenmesi gerektiğini ileri sürerek iç talebin, hanehalkı harcamalarının ve yatırım harcamalarının orta gelir tuzağından kaçınmadaki rolüne dikkat çekmektedir.

Kuznets eğrisi yaklaşımı kullanılarak *gelir eşitsizliğinin* orta gelir tuzağına yol açıp açmadığı hususunu ele alan eşitsizlik yaklaşımı, orta gelir tuzağı ve eşitsizlik ilişkisini açıklamaya çalışan diğer bir yaklaşımdır. Kısır döngü modeline benzer şekilde tasarlanmıştır. Öyle ki gelir eşitsizliği sorunu yaşayan orta gelirli ülkelerde bu eşitsizliğin yol açtığı sorunlara çözüm getirilmediği takdirde eşitsizlik gittikçe artacağı ve ekonomik büyümeyi yavaşlatacağı belirtilmiştir.

Ohno (2009), Aoki (2011), Zhuang vd. (2012), Tho (2013) ve Dewitte (2014) tarafından geliştirilen *ekonomik gelişme evreleri yaklaşımı*, orta gelir tuzağını ele alan bir diğer temel yaklaşımdır. Bu yaklaşımda genel olarak ülkelerin ekonomik gelişme evrelerinin temel özellikleri itibariyle birbirinden farklılaştığını ve ülkelerin orta gelir tuzağından çıkarak yüksek gelir grubuna geçmesi için eğitim ve Ar-Ge politikalarına önem vererek teknolojik kapasitesini artırması gerektiği vurgulanır.

Kanapathy ve Hazri (2013), Flechtner ve Panther (2013), Hartwell (2013), Wang (2014), Doner ve Schneider (2016), Luiz (2016) ve Pokrywka (2015) orta gelir tuzağını *politik iktisat yaklaşımı* üzerinden ele almıştır. Bu yaklaşıma göre; bir ülkedeki politik istikrasızlığın yüksek olması, güç ve gelir dağılımındaki adaletsizlikler, demokratik kültürün toplumun her alanında yaygınlaşmaması ve kamunun ekonomideki ağırlığının fazla olması ekonomik büyüme sürecini olumsuz etkileyerek orta gelir tuzağına yol açar. Tuzaktan kurtulmak için ise kurumsal altyapının iyileştirilmesi gerekir.

Büyümede yavaşlama yaklaşımı Eichengreen vd.'nin (2012) ve Aiyar vd.(2013) tarafından geliştirilmiştir. Bu yaklaşımın temel düşüncesinde önceden belirlenen bir takım kriterler çerçevesinde ülkelerin ekonomik büyüme sürecinde görülen yavaşlama durumlarının tespit edilmesi vardır. Bu tespitin ardından kriterlere uyan hangi ülkelerin tuzakta olduğu belirlenir ve tuzağa yol açan unsurlar irdelenir.

Felipe vd. (2012) tarafından geliştirilen *eşik değer yaklaşımında*, bir ülkenin orta gelir tuzağında olup olmadığını belirlemek için eşik yıl sayıları belirlenmiştir. Woo (2012) tarafından geliştirilen ve orta gelir tuzağındaki ülkelerin

belirlenmesinde kullanılan *yakalama (yetişme) endeksi yaklaşımında* ise, ilgili ülkenin kişi başına düşen gelirinin ABD'nin kişi başına düşen gelirin oranlanması sonucu elde edilen endekse göre ülkeler sınıflandırılmaktadır.

Orta gelir tuzağını çeşitli bakış açıları ile ele alan söz konusu yaklaşımlardan yola çıkarak aşağıdaki çıkarımlarda bulunulabilir:

- Tuzaktan çıkış için ekonominin arz yönüne ağırlık verilmesi gerektiği ve beşeri sermaye ile Ar-Ge'ye odaklanması gerektiği hususunda görüş birliği olduğu söylenebilir.
- Orta gelirli ülkelerde hanehalkı harcamaları ekonomik büyüme sürecinin sürükleyicisi olabilmektedir.
- Gelir eşitsizliğinin artış gösterdiği orta gelirli ülkelerde tuzağa yakalanma riski genellikle daha yüksek olabilmektedir.
- Politik kurumların sahip olduğu gücün dağılımı ekonomik kurumların yapısını ve kaynakların dağılımını belirleyerek büyüme sürecini etkilemektedir.
- Orta gelir tuzağı olgusunun yapısal bir sorundan kaynaklanmakta ve bu sorunun aşılmasında bütüncül bir yaklaşımla hareket edilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- AIYAR, Shekhar; Romain DUVAL; Damien PUY; Yiqun WU and Longmei ZHANG; (2013), “Growth Slowdowns and the Middle-Income Trap”, **IMF Working Paper**, No. WP/13/71.
- AOKI, Masahiko; (2011), “The Five-Phases of Economic Development and Institutional Evolution in China and Japan”, **ADB Working Paper Series**, No: 340.
- BERLINER, Tom; Do Kim THANH and Adam MCCARTY; (2013), “Inequality, Poverty Reduction and the Middle-income trap in Vietnam”, **Mekong Economics**, pp.1-20.
- CAI, Fang; (2012), “Is There a “Middle-income Trap”? Theories, Experiences and Relevance to China”, **China & World Economy**, 20 (1), pp.49-61.
- DEWITTE, Ruben; (2014), “Middle Income Trap and Export Sophistication: Assessment and Economic Policy Implications”, Unpublished Master Thesis, Ghent: Ghent University Faculty of Economic and Business Administration.
- DONER, Richard F. and Ben Ross SCHNEIDER; (2016), “The Middle-Income Trap: More Politics than Economics”, **World Politics**, 68(4), pp.608–644.
- EGAWA, Akio; (2013), “Will Income Inequality Cause a Middle Income Trap in Asia?”, **Bruegel Working Paper**, No: 2013/06, Internet Address: <http://bruegel.org/2013/10/will-income-inequality-cause-a-middle-income-trap-in-asia/>, Date of Access: 12.08.2015.
- EICHENGREEN, Barry; Donghyun PARK and Kwanho SHIN; (2012), “When Fast-Growing Economies Slow Down: International Evidence and Implications for China”, **Asian Economic Papers**, 11 (1), pp.42-87.
- EICHENGREEN, Barry; Donghyun PARK and Kwanho SHIN; (2013), “Growth Slowdowns Redux: New Evidence On The Middle-Income Trap”, **National Bureau of Economic Research Working Paper**, No: 18673, Internet Address: <http://www.nber.org/papers/w18673>, Date of Access: 25.06.2014.
- EICHENGREEN, Barry; Donghyun PARK and Kwanho SHIN; (2014), “Growth Slowdown Redux”, **Japan and World Economy**, 32, pp.65-84.
- FELIPE, Jesus; (2012), “Tracking the Middle-Income Trap: What is It, Who is in It, and Why?”, **ADB Economics Working Paper Series**, No: 306.
- FELIPE, Jesus; Arnelyn ABDON and Utsav KUMAR; (2012), “Tracking the Middle Income Trap: What Is It, Who Is in It, and Why?”, **Levy Economics Institute of Bard College, Working Paper**, No: 715.

- FOXLEY, Alejandro and Fernando SOSSDORF; (2013), "Making The Transition From Middle-Income to Advanced Economies", Internet Address: www.CarnegieEndowment.org/pubs., Date of Access: 25.06.2014.
- GILL, Indermit and Homi KHARAS; (2007), **An East Asian Renaissance: Ideas for Economic Growth**, Washington: World Bank Publications.
- HARTWELL, Christopher; (2013), "The Growth Elixir: Escaping the Middle Income Trap in Emerging Markets", **Institute for Emerging Market Studies**, Brief 13-08.
- ISLAM, Nazrul; (2013), "Beyond the Middle Income Trap: What Kind of High Income Country Can China Become?", **Working Paper Series**, No: 2013-20.
- ISLAM, Nazrul; (2015), "Will Inequality Lead China to the Middle Income Trap?", **Department of Economic & Social Affairs Working Paper**, No: 142.
- KANAPATHY, Vijayakumari and Herizal HAZRI; (2013), "Political Economy Dimension of A Middle Income Trap: Challenges and Opportunities for Policy Reform (Malaysia)", Internet Address: <http://www.econ.chula.ac.th/public/publication/books/pdf/Political%20Economy%20Dimension%20of%20aMiddle%20Income%20Trap%20Malaysia.pdf>, Date of Access: 12.07.2015.
- KANAPATHY, Vijayakumari; Herizal HAZRI; Pasuk PHONGPAICHIT and Pornthep BENYAAPIKUL; (2014), "Middle Income Trap: Economic Myth, Political Reality", **The Asia Foundation**, Internet Address: <http://asiafoundation.org/publications/pdf/1277>, Date of Access: 25.06.2014.
- KHARAS, Homi; (2010), "The Emerging Middle Class in Developing Countries", **OECD Development Centre Working Paper**, No. 285.
- KHARAS, Homi and Harinder KOHLI; (2011), "What is the Middle Income Trap, Why Do Countries Fall into it, and How Can it Be Avoided?", **Global Journal of Emerging Market Economies**, 3(3), pp.281-289.
- KUZNETS, Simon; (1955), "Economic Growth And Income Inequality", **The American Economic Review**, XLV:1, pp.1-30.
- LEE, Keun and Shi LI; (2014), "Possibility of A Middle Income Trap in China: Assessment in Terms of the Literature on Innovation, Big Business and Inequality", **Front. Econ. China**, 9(3), pp. 370-397.
- LIN, Justin Yifu; (2012), **Demystifying The Chinese Economy**, First Edition, UK: Cambridge University Press.
- LUIZ, John M.; (2016), "The Political of Economy Middle Income Traps: Is South Africa in A Long-run Growth Trap? The Path to Bounded Populism", **South African Journal of Economics**, 86 (1), pp.3-19.
- MERT, Merter; (2014), "Türkiye'de ve Dünyada Orta Gelir Tuzağının Talep Yönlü Boyutuna İlişkin Bir Tartışma", **Maliye Dergisi**, 167, ss.93-115.

- OHNO, Kenichi; (2009), "Avoiding the Middle Income Trap: Renovating Industrial Policy Formulation in Vietnam", **ASEAN Economic Bulletin**, 26 (1), pp. 25-43.
- THO, Tran Van; (2013), "The Middle-Income Trap: Issues for Members of the Association of Southeast Asian Nations", **VNU Journal of Economics and Business**, 29 (2), pp.107-128.
- ÜNLÜ, Fatma; (2016), "Orta Gelir Tuzağı ve Yenilik: Teori ve Uygulama", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- WANG, Yikai; (2014), "Will China Escape the Middle-income Trap? A Politico-economic Theory of Growth and State Capitalism", Internet Address: http://www.econ.uzh.ch/dpe/JobMarketCandidates/Wang_Yikai_JMP.pdf, Date of Access: 25.06.2014.
- WOO, Wing Thye; (2012), "China Meets the Middle-income Trap: the Large Potholes in the Road to Catching-up", **Journal of Chinese Economic and Business Studies**, 10 (4), pp.313-336.
- WU, Yanrui; (2013), "Productivity, Economic Growth and Middle Income Traps: Implications for China", Internet Address: http://www.business.uwa.edu.au/data/assets/pdf_file/0004/2283313/WU-Yanrui_Productivity-and-Middle-Income-Traps.pdf, Date of Access: 25.06.2014.
- ZHUANG, Juzhong; Paul VANDENBERG and Yiping HUANG; (2012), **Growing Beyond the Low-Cost Advantage: How the People's Republic of China Can Avoid the Middle Income Trap**, Philippines: Asia Development Bank.

